de la Revue Arménienne HAN...
au Couvent des R. R. P. P. Méchitharist
à VIENNE
VII Méchitharistingasse 4

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
ՄԱՄՈՒԼ

ԿԻՍԱՄԱՍՅԱՅ

Ազգային, Գրական եւ Հասարակական

ՀԱՅՐ ՏԱՐԵՐՔ

1898

ԹԻՒ 6 — 15 ՄԱՐՏ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ - ՏՆՕՐԷՆ
Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՋՄԻՒՌՆԻԱ
ՏՊԱԳՐ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ.

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԵՐ ԲԱՐԲՆ ՈՒ ՎԱՐԲՆ 201
ՌԱՃԱՑԻՆ ՇԱՓԻՒԱՑՆ 204
ՀԱՆՐԱՑԻՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՆ Ի ՎԱՆ (Ծիծեռնեկ) . . 210
ՆԱՄԱԿ ԱՒ Տ. ՍԱՀԱԿ ՍԱՀԱԿԵԱՆՑ
(Մ. ք. Եպս. Մուրատեանց) 216
ԿԸ ԲԱՒԻ (Յովհ. Պազանճեան) 218
ՅՈՅՍԻ ԵՐԱԶԸ (Գ. Կ. Յակոբեան) 219
ՄԱԳՆԻՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ (Կ Մ. Յակոբեան) 220
ԳՐԱԴԱՏԱԿԱՆ (Խօսնակ) 223
ՏԻՊԱՐ ՔԱՀԱՆԱՆ (Ն. Ագպարեան) 226
ԿՆՈՋ ՏԿԱՐՈՒԹԻՒՆԸ (Գեորգ Խորասանճեան) . . . 228
ԳՐԱԿԱՆ ԶՐՈՅՑՆԵՐ (Ասպրամ) 232
ՏԻԳՐԱՆ ԷՖ. ՉՈՒՀԱՃԵԱՆ (Ա. Տ.) 234
ԸՆԿԵՐԱԿՑԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐՔ 237

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

Դրատուն ստացած է

ԳՐՊԱՆԻ ՅՈՒՇԱՏԵՏ

ՕՐԱՑՈՅՑ

Հրատարակութիւն Զ. Թորոսեանի.

ՄԱՆՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ. — Գրեց Տօք. Ն. Տաղաւարեան, Կ. Պոլիս. Տպագր. Նշան Պէրպէրեան 1898 — Գին 10 դրուշ.

ՄԱՐԴՈՒ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ. — Գրեց Վահան Շահրիմեան, հրատարակիչ Գ. Տէրմէճեան Թուսմաք. — Գին 50 սանթիմ.

ԳԻՐՔ ԳՐԵԼՈՒ ԱՐՈՒԵՍՏԸ. — Նորաս հեղինակներուն ուղեալ քանի մը կարեւոր ակնարկութիւններ. գրեց Հ. Գաբրիէլ Վ. Մէնէվիշեան, յաւելուած գիրք կարդալու արուեստը. Վիէննա Մխիթարեան Տպարան 1898 Գին 1 ֆր. 25 սանթիմ.

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՎԱՌՅ ժողովրդական դասեր. — հեռաւորութեամբ Հքսէմի 24 րդ. Հրատարակութիւն Գաւիեան զարձակատարութեան, տպագր. Ն. Ծ. Աբամեան 1897 գին 3 դրշ.

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ Աշխարհաբարի. Ա դիրք. — Ջասէլ Տօնէլեան, Կ. Պոլիս տպագր. Մատթէոսեան 1897 գին 3 դրուշ

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԽԷ. ՏԱՐԻ

ԹԻՒ 6 15 ՄԱՐՏ 1898

ՄԵՐ ԲԱՐՒՆ ՈՒ ՎԱՐՒՆ

*կարելի է ըսել՝ թէ ազգի մը բարոյական վարքա-
գրին իր բարուց ու վարուց վիճակն է. Բայց այս վիճա-
կըն, որ սերտ յարաբերութիւն ունի իր ընկերական
կազմակերպութեան, իր կրօնական դաստիարակու-
թեան ու մտաւորական առաջադիմին հետ, հետզհետէ կ՚փոխուի իր
միջավայրի պայմաններուն համեմատ, այնպէս որ բարո-
յականութեան տարրները տարբեր պարագայից մէջ տարբեր
ազդակութիւն մը կ՚առանան, ինչպէս վայրագ ու անկիրթ,
նոյնպէս երբեմն քաղաքակիրթ և լուսամիտ ժողովրդոց
մէջ կիրք ու շահն իր ամեն վատ հետևանքներովը, բա-
րոյական պարզապէս՝ ոչընդունայ կ՚հակառակին և ստէպ
յաղթանակը կ՚առնեն. իսկ երբ ընկերային յեղաշրջում
մը յանկարծ վրայ հասնի, երբ մոլութիւնները անսանձ*

ասպարէզ մը կ'գտնէն, իմացականութիւնն ու գիտութիւնն անզօր կ'գտնուին անոնց դէմ թումբ մը կանգնելու, և բարոյական կազմալուծութեան հետ ընկերական կամ աղգայինն ալ կ'սկսի և կ'շարունակուի մեծ տարբեր հզօրագոյն նեցուկներ այդ քայքայման առաջն առնելու չյաջողին։

Հին և միջին դարերու՝ կրօնական, քաղաքային և միջազգային պատերազմունք ուրիշ չարժառիթ չունէին այլ միայն հողի նուաճութեան, յափշտակութեան, բռնաւորութեան, և փառամոլութեան ոգին, պարադաններ որոց մէջ բարոյութեան նշոյլը չկար, և ճշմարտութեան, ու արդարութեան հերոսներ պարզապէս կերպ մը խելագարներ կոչուելով՝ անկարող կ'լինէին մոլութեան, անիրաւութեան և չարութեան հոսանքին դիմադրել։ Իսկ նոր ժամանակներս՝ գիտութիւն, արուեստ, ճարտարութիւն իրենց նպատակին, այս է՝ մարդկային ընկերութեան համերաշխութեան և այլասիրութեան դգայմունքը զօրացնելու տեղ, կարծես մի մի հզօր լծակներ կը դառնան բարոյական օրինաց ահագին հարուածներ տալու և մարդոց մէջ ատելութեան, թշնամութեան և հակառակութեան ոգին արծարծելու։

Իսկ բարոյական օրինաց դէմ դործուած ոճիրներու հետևանք է միայն որ ժողովուրդներ, թէև լուսամիտ՝ անգադար կ'սպառազինին որպէս զի իրենց վայրի հրէշները իրարու դէմ յարձակին՝ պատերհադոյն առթիւ՝ և զիրար բզկտեն։ Եւ սակայն չեղած է ժամանակ որ եւրոպական լուսաւորութիւն ըսուածն այսքան ծաւալած լինի, չեղած է ժամանակ որ այնքան մարդասէրներ, իմաստասէրներ բարձրաձայն քարոզած լինին որ մարդկային բարօրութեան և զարդացման առաջին ու վերջին չարժառիթը հաւերաչխութիւնն է, այլասիրութիւն է։

Եւ իրաւունք ունին թերևս մեր պապերն երբ հին ժամանակները կ'փնտռեն, երբ կ'գովեն այն պարզ, նահապետական օրերն, ուր՝ թէև բարոյականն ընտանեկան անձուկ սահմանի մէջ, միութեան, սիրոյ և իրարօդնու-

թեան հզօր գործակ մ՛էր եւ իրօք՝ եթէ ուշի ուշով նըկատի առնուի արդի ընկերային վիճակի չարիքն ու մոլորութիւնները, եթէ քննուի ժողովրդեան այլ եւ այլ խաւերու մէջ կրից տիրապետութիւնը, պէտք պիտի լինի խոստովանիլ, թէ ընտանեկան շրջաններու մէջ մուտ դտած անկանոն, շուայտ, հեշտասէր, ինքնամոլ կենցաղն է բոլոր վատ բարուց ու վարուց պատճառն, և թէ՝ ուր որ ընտանեկան միութեան և համերաշխութեան կապերը կ՛թուլնան ու կ՛քակուին, ուր որ մէն մի անդամ՝ փոխանակ միակամ և միասիրտ նոյն նպատակին գործակից գտնուելու, իր հանդիստն ու շահը կ՛խորհի, բնապէս ոչ բարոյական օրէնք, ոչ համեստութիւն, ոչ սրբութիւն կ՛մնայ, ապերասանութիւնն իր աւերումները կ՛սկսի, և ընկերական կազմակերպութեան խարիսխը կ՛քայքայի։

Այսպիսի ծանր պարագայի մէջ որո՞նք են ամենէ մեծ մեղաւորները— ճիշտ անոնք որ ժողովրդեան խիղճն ու միտքը լուսաւորելու, անոր իրական բարւոյն և ճշմարտին ղդայումը ներշնչելու պաշտօն ունին, անոնց բարեկեցութեան և անգորրութեան պատասխանատու են։ Արդ՝ խօսքն մերայնոց վրայ դարձնելով՝ լ՛ինչ կ՛տեսնենք առ հասարակ ներկայ պարագային մէջ՝ թէ գաւառներու և թէ հեռաւորնակ հայոց կենցաղավարութեան և բարուց մէջ, եթէ ոչ անտարբերութիւն, վհատութիւն, շուայտութիւն և բարեկենցան խառնակութիւն մը։ Ընդհանրապէս եկեղեցականը լոկ բարձի և աթոռի հոգն ունի, տանտէրն՝ խառնակ կենաց հետամուտ է, տանտիկինն՝ ընկեցիկ և անօգնական՝ օտարներու դուռը կ՛մուրայ և ոտեպ իր օրապահիկը ճարելու համար՝ պատիւն վրայ կը տայ, անզգայ պատանիները հայրենական տունէն հեռու՝ անվայել և անկանոն յարաբերութեամբ իրենց կեանքը կ՛անցնեն, իսկ ողբալի օրիորդներ, թշուառ որբեր, փողոցները կ՛չրջին որպէս զի դործ կամ մարդորսներ գտնեն։

Շատ հեռուները պիտի տանի մեզ այս խնդիրն, եթէ հարկ լինի փնտռել հայ ժողովրդեան այս ընտանեկան, ընկերային ու եկեղեցական կազմալուծութեան ներքին

պատճառներն, որոց մէջ, սակայն, առաջին տեղը կ'բռնեն իմաստակ դաստիարակութիւն մը, պիտական կազմակերպութիւն մը, անհեթեթ անհատատութիւն մը, որով Հայ ազգին ամենէ նուիրական հիմնարկութիւնները կ'արհամարհուին — ընտանիքն՝ որ այնքան ծանր վտանգներէ անցուց Հայն երբեմն իրեւ անառիկ դղեակ պաշտպանեալ, մեր տաճարն, որ հայութեան ամուր կապն էր, իր եկեղեցական և պատմական աւանդութիւններն, որ կենդանի կ'պահէին սուրբ յիշատակներ ազգին ծոյն, և ի վերջ՝ այն օրէնքն ու հաստատութիւններն որոց մէջ այժ և սովրանք կ'պաներ։

Ա.յսպէս ամեն ինչ ընդհանրապէս քայքայման վիճակի մէջ գտնուելով՝ բարուց և վարուց ապականութեամբ բնապէս պարտ է եզրակացնել մէկ բարոյական պարտաւորութեանց ղդայումն մեծապէս խանգարուած է մեր մէջ, և թէ այն ժողովուրդներն՝ որ՝ ամեն ընկերային առաւելութիւններէ զուրկ՝ զուրկ կ'մնան նաև հոգեւոյ բարոյական արիութենէ, համերաշխութենէ և ինքնօգնութենէ չատ անկայուն և տարտամ կեանք մը կունենան։

ՔԱՀԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏ*

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՓՈՓՈԽԱԿԱՆ ԳԻՇԵՐ ՄԸ

Պրիմէն երթալ կամ չերթալ։ Այս մտածումն էր որ բոլոր գիշեր Սահիանի գլուխը տանջեց։ Նա յատուկ հրաւանգներ առած էր անմիջապէս Փարէ գնալու։ Պետութեանց մակատադիրն, թերևս մինիստրոց մարդերու կեանքն, և բաց աստի, ինչպէս ինք կ'յարէր, իր անձնական չահն ու պատիւը կախուած ունէին իր չուտափոյթ և կոյր հնազանդութենէն։ Այս յանկարծ սկսաւ անիծել ինքզինքն որ իր գծուծ չահերուն վրայ կ'խոր-

* Տե՛ս, թիւ 3 երես 93։

հէր, մինչեւ այնքան ծանրակչիռ բաներ վառնդի մէջ կային, ինչպէս կարելի էր Պրիմէն երթալ. այդ անկարելի բան մ'էր, ուստի որոշեց վճռապէս հրաժարիլ այդ խորհուրդէն, վասն զի Պրիմէն ինչանակէր Հիւսիս Գերմանական Լոյտ շոգենաւը բռնել, և այսպէս, ոչ թէ մի քանի ժամուան ճամբորդութեան մեռնարկել, Քալէն Տոմր՝ Անգլիոյ պիտոյի եղրը հասնելու համար, այլ Հիւսիսային ծովուն ամիսոջ երկայնութիւնն և անկից անգլիական Ջինէլի կէս ճամբան կարել. . . Սաութ Ահմրդընն հասնելու համար, ցետոյ պէտք էր Սաութ Ահմրդընէն երկաթուդիով լոնտոն գնալ . . . յապաղում, յապաղում ամէն կողմէ։ Սրճեֆան ձախ ուսին վրայ պատկած՝ վճիռ տուաւ հատու ու ցասկոտ ձայնով մը Պրիմէնի դէմ։ Ապա աչ ուսին վրայ դարձաւ, և այդ աչ կողմն իրեն նոր տեսիլներ բերաւ օրիորդ Այտա Մագտօնըլտի վրայ։ Օրիորդն՝ իր աչքին կ'երեւէր կանգուն, բարձր ու սեւ ադամանդ եայ աչքերէն արհամարհական փայլակներ արձակելով, վէս Բոատիկէ թագուհւոյն նման։ Սրճեֆան քաջ գիտէր թէ ինչ կայծակներ ուներ իր ծոցն Այտա, և գիտէր նաև թէ ինչ կրակներ կային թագուն վիլհելմի և Հօհէնհէյի մէջ, բայց եթէ հարկ լինէր կրակի մէջ այրիլ, ըսաւ իրան սարսուռով մը, լաւ ևս կ'համարէր հազար անգամ այրիլ տոչորիլ վիլհելմի կրակներէն քան թէ Այտա Մագտօնըլտի բարկութեան չանթերէն։ Ինչպէս կարելի էր մերժել անոր խնդիրը . . . ինչպէս հնար էր յանդգնիլ այդ պիսի բան մ'ընելու։ Այտա բնաւ չափի իմանար ղեւանգելական պարտաւորութիւններ, չափի ներէր իր զանցառութեան։ Եէ պիտի ըսէր որ այնքան մարդերու աղէտարեր եղող չարաշուք քարին հետ ճամբորդելու երկիւղն արգիլած պիտի լինէր կատարելու իր հրամանը։ Եէ վատ, այո՛, վատ պիտի կոչէր գինւոյ—Ո՛չ, ո՛չ, պէտք է որ երթամ, գոչեց նա, պէտք է որ երթամ, և հոգս չէ, ինչ որ պատահի։» Այս էր աչ կողմին որոշումը։ Նորէն ձախ ուսին վրայ դարձաւ։ Իրեւ դուռ մ'իր կրունկին վրայ, նա դարձաւ իր անկողնին մէջ, և տաս վայրկեան հազիւ անցեր էր՝ որ ձախ ուսն այս եղրակացութեան հասուց զինք թէ ո և է նկատումով չպիտի համոզուի, չպիտի համարձակի, չպիտի երազէ Պրիմէն երթալու։ Արդէն լուանալու մսա էր և Սրճեֆան մշմաւանչային քուն մը քաշեց։

Առտու ժամը տասին կառավարի մ'առանձին վակօնի մը մէջ կ'գտնուէր։ Ցից իր դիմացը նստած էր՝ զարմանալով իր

տիրոջ գունատութեան վրայ։ Կառախուռն արագօրէն կ'ընթանար . . . դէպ ի Պրիժէն։

Սղեփան առաւօտեան ժամերն անցուց խորհելով դոհարին անհետքի պատմութեան պարագաներուն վրայ, քար մը՝ զոր պիտի երթար ձեռք ձգելու։ Շափիզայ մ'էր մեծ, կուռ, սուսար հատու մը հաւկիթին չափ, վէրի՝ լեռի մ'առուակին սէգնուն ջրին պէս, իսկ և իսկ լոյսի բոյնն ու վառարանը։ Աւանդութեամբ կ'պատմէին թէ Քրիստոսի թուականէն վեց դար առաջ՝ հնդիկ իշխանն, Ֆաչմիրի խան, իր հայրն սպաննելէն ի վեր, այդ հրաշալի գոհարը ստանալու համար, և ոչ մի մարդու ձեռքըն անցած է այն առանց աղէտ մը բերելու անոր նոյն իսկ առաջնայ տիրոջ գլխուն, և իրրև պատմական իրողութիւն, տարակոյս չկայ որ նոյն ինք Ֆաչմիրի խանն, այդ սպանութիւնը կատարելէն անմիջապէս ետք՝ առիւծի մը ճանկերուն տակ պատառ պատառ կ'լինի թաւուտի մը մէջ, և կ'պատմուի նաև հնդկական այլանդակ գիրքերու մէջ թէ՝ առիւծը այդ մարդուն բոլոր մարմինը լափած է, բայ ի այն ձեռքէն որով գոհարը սեղմած էր, և թէ այդ ձեռքն իր ծառաները գտած են գետնէն երկու օր ետքը։ Գոհարը պալատը կ'տանի, և երեք ամսէն մինչև քաղաքը կ'մտնէն, ապարանը կրակին կ'տան և քարը կ'առնուն կ'տանին Զրադաշտի թափառական աշակերտներու գունդ մը դէպ ի հիւսիսային Հնդկաստան։ Ուռճային Շափեղայն, մի չատ դարերու չրջանին մէջ անթիւ ձեռքերէ կ'անցնելն, միշտ մի և նոյն պատմութեամբ։ Անկուշտ աչքեր տնոր վրայ սևեռած էին, մոլեգին ղլուխներ անոր տիրանալու համար կ'դաւադրէին, և ի վերջէ կ'հասնէր յաղթութեան խնդուքը. գոհարին գաղտնի սեղմումն, իր կենաց ջուրն, հրատապ ծոցի մը վրայ, ապա օրուան մը . . . ժամուան մը մէջ . . . կասկած մը, անվստահութեան չեզակի ակնարկ մը, ապա աղէտն, արագ, անվրէպ, ապա, այդ քարէն ապաւենլու անչէջ լոյս մը, անզուսպ տագնապ մը . . . ո և է միջոցաւ, մահուան գնով . . . իժի այդ ակուան կրծուած կուրծքէն կորզելու։ Մի և նոյն աղէտալի պատմութիւնն ամեն տեղ։

Այս դարուս սկիզբն Սըր Ճէյմս Մաքտօնըլտ, կեդրոնական Հնդկաստանէն ճամբորդելու առեն, աչքարէկ հետաւ՝ գաւառ մը հասաւ՝ լեռան մը մէջև։ Այն հիւր եղաւ հնդիկ հզօր վեհապետի մը, որուն ձեռքն անցած էր վերջերն այն գոհարը, և որ նախ անոր պատմութեան անտեղեակ լինելով, առաստելական

գնով գայն ծախու առած էր Շարաֆ մը եւրոպ՝ մեծ ժողով մը կ'գումարէ որու պիտի նախագահէր իր գահաժառանգը։ Երիտասարդն որոշեալ ժամուն հասաւ այն սենեակն ուր հաւաքուած էին տէրութեան բոլոր պաշտօնեաներն, մինչդեռ իր ձախին վրայ՝ իրեն լուսավառ աստղ մը կ'չողար գոհարը։ Նա մտաւ սրահն, գահին աստիճաններէն վեր ելաւ և ոգեսպառ ընկաւ մեռաւ։ Այս պատահմունքէն ետք ծերունի Ռաճան քարին պատմութիւնն իմացաւ, և նոյն օրն ընդունեց Սըր Ձէյմս Մագտօնըլտի այցելութիւնն։ Սըր Ձէյմս՝ գոռոզ բնաւորութեամբ մարդ մը, և ասպնջականին սովորութեանց ձ կարծեաց համար անհոգ և անտարբեր, քանի մ'օրէն ծանրապէս նախատեց Ռաճան, որ, սակայն, այնպէս ցցուց թէ չէ վշտացած, և երբ հիւրը ներսէմ խնդրեց խօսք տուաւ եղած նախատինքը մոռնալու։ Երրորդ օրն Սըր Ձէյմս ճամբայ ելաւ, բայց դեռևս անտառէն չէր հեռացած, երբ ձիաւոր սուրհանդակ մը հասնելով իրեն մօտեցաւ և անոր ներկայացուց հիասքանչ գոհարն, իբր նշան բարեկամութեան Ռաճայի կողմէ։ Սըր Ձէյմս երախտագիտութենէ չարժած՝ փոխարէն զրկեց Ռաճային բան մը զոր երկրիս վրայ քան ամէն բան աւելի անգնահատելի էր իրեն համար, արծաթէ ապիզակ մ'որ իր հանգուցեալ կնոջ մազի փունջ մը կ'պարունակէր։ Սըր Ձէյմս Անգլիա հասաւ անվտանգ . . . բայց իր վարձը կտրուած, իր անունն աղարտած և իր միակ եղբայրը մեռած գտաւ։ Այսպէս գրեթէ գար մ'ետք չփիղայն Այտա Մագտօնըլտի ստացուածն եղաւ։

Գոհարն՝ այս գարուս մէջ, ձեռք ձեռք և գրաւառուէ գրաւառուի անցաւ։ Այնքան անգին արժէք ունէր որ Մագտօնըլտի գերդաստանին չուք բերաւ, և առ հասարակ մարդիկ սովոր էին ըսելու՝ «Շահինշայի Մագտօնըլտեանք», հեռուտպէս գայն ձեռքէ հանել կ'դժկամակէին։ Սակայն այն անգին քարը սարսափ ներշնչելու տարօրէն, հզօր յատկութիւնն ունէր և հետևապէս չէր կարծուեր որ իրօք Մագտօնըլտի ընտանեաց մօտ գտնուէր այն, քանի որ այդ քարին աղետաբեր հմայքը հանրածանօթ էր։ Նոյն իսկ գրաւառուները գայն իրենց մօտ պահելու վտանգալով՝ ձեռք ձեռք կ'անցնէին։ Ուստի՝ Յունվար ամսուն 28 ին էր որ Ագեֆան դէպ ի Պրիմէն Ֆինել փողոց 3 թիւը կ'արշաւէր որպէս զի գայն ստանայ։

Նոյն օրուան երեկոյին էր որ Ագեֆան մրոտ Պրիմէնի աղտոտ ու նեղ փողոցի մը տան մէջ փակուած՝ կ'տեսակցէր

Մեկը Ֆրեսարիխի, կորաքամակ ծերուկ դերձան հրէի մը հետ, որ ձկան ցուկի նման սուր քիթ և սպիտակ առատ մօրուք ունէր։ Սղեֆան անոր ներկայացուց իր ինքնութիւնը, դիրքը հաստատուղ և գոհարին սիրոջը հետ ունեցած յարաբերութեան յայտնարար վկայագիրներ, նոյնպէս ցոյց տուաւ իր ընդունած հետագիրը։

Ֆրեսարիխ, որ ծանօթ նատած էր, կակորդէն երթալական մի քանի ձայներ հանեց, ապա գլուխը վերցուց և նենգալի ակնարկ մը նետելով Սղեֆանին ըսաւ։

— Այսպէս ուրեմն Եափիզայն առնելու համար եկա՞ծ ես, պարոն։

— Այո՛։

— Բայց ես չեմ կարող զայն ձեզ տալ։

— Փառք Աստուծոյ, ըսաւ Սղեֆան մտովի. և ապա բարձր ձայնով յարեց — Շատ գոհանալի է վարմունքդ։

— Այդ գարին պատմութիւնը նոր իմացայ, ըսաւ հրեային աչքին ծայրովը հեգնօրէն նայելով խօսակիցին։ — Վեց ամիս առաջ գրաւ դրուեցաւ այն իմ մօտ մի միայն 200 կուլդէնի առնուանական գումարի մը վրայարէն, և այժմ իրաւունք ունիմ պնդելու որ գրաւատուն խարեց պիտ և չյայտնեց թէ ինչ վտանգներու կրնայի հանդիպիլ այդ գոհարն իմ առնս մէջ պահելով։

— Բայց այդ արտառոց պահանջ մ՚է, պատասխանեց Սղեֆան, դատական տանեանի մը մէջ այդպիսի պահանջ մը միայն ծիծաղ պիտի չարժէ։

— Այդ քաջ դիտեմ։ — ըսաւ Ֆրեսարիխ, բայց միւս կողմէ, դուք ինձ կ՚ներկայանաք առանց օրինական փոխանորդութեան թղթի մը։ Այդ թուղթը եթէ բերէք այն ժամանակ պիտի յանձնեմ գրաւն, և հետևապէս կ՚մերժեմ կատարել խնդիրդ, միայն թէ. . . ։

— Ի՞նչ։

— Միայն թէ խոստանաք վճարելու անրաւ կորուստներ . . . այո՛, անրաւ և անթիւ կորուստներ, կրկնեց հրեան զոր կրեցի մօտ օրերս։

— Այդ միայն աւելորդ ապաշաւութիւն է — ըսաւ Սղեֆան, արտաքին գոհ լինելով որ խնդիրն այս կերպարանը կ՚առնուր . . . այո՛, պարզապէս անտիապաշաւութիւն է։ Օրիորդ Մադոօնըլտ բնաւ լինձ հրաւանդ չտուաւ այդպիսի այլանդակ պահանջում մը գոն ընելու, և ես ալ արամադիր չեմ խնդիրը կատարելու։

Վերուկ հրվին ձեռքն գլալի կերպով կ'դողդողար։

— Արեմն, շարունակեց Սպեֆան, մեծ ապիկ պարտաւորէք դիս եթէ այս գիշեր դռնարն ինձ յանձնելու ժերժուն գրավ յայտնէք ինձ . . . գիշեր բարի։

Եւ Սպեֆան դէպ ի դուռը քալեց։

— Կեցի՛ք, կեցի՛ք, դոչեց ծեր Ֆրեարիխ, կաղն ի կաղ եռեւէն վազելով, կ'ազաչեմ, կեցի՛ք։ Ձեր վեժուխիւնը չատ կ'աճապարէ, Ձեր վեժուխիւնն իմ խօսքս լաւ չիմացաւ . . . ։

— Ի՞նչ կուզէք, հարցուց Սպեֆան։

— Դռնարը ձերն է, ուզէք զայն։ Թող ենային ինձ օգնութեան հասնի. ծերուկ Ֆրեարիխ ազքատ մարդ մ'է, ուզէք զայն, սրբելի պարան, ձերն է։

Նայն գիշեր Ռամային Շափիզայն Սպեֆանի դպրոցին մէջ ննջեց . . . չարութեան ոգին լուսափայլ հրեշտակի մը քօղով։

Հետեւեալ իրիկուն Սպեֆան մեծ նաւու մը խելաց վրայ կեցած կ'նայէր, երբ նաւն Պրեմէրհաֆինի քարափէն կ'անցնէր։ Նէֆ նաւն մրջիւնոցի կամ փեթակի մը տեսքն ունէր։ Մատակարարներն ապին անդին կ'վազէին, ծխանաներէ երկու ևս մեկայ սիւնակներ վեր կ'ելնէին, սուլակները կ'ընդվէին, նաւուն մի կողմն նաւակներու չղթայ մը դեռ չըրջանակի կ'կենար, օդը կ'թնդար բարեկամներու մնաս բարեներով։ Սանֆանի կեցած տեղն մօտ մայր մը նստած էր և իր ծունկերուն վրայ տասն չորս տասն հինգ տարեկան մեծ պատանեակ մը։ Անոնց խօսակցութենէ իմացաւ որ պատանին Լանտոն կ'երթար որպէս զի իր հօրեղբօր գրատունը գրագիր լինի, և գիտեց որ կէս ժամուան մէջ մայրը չէր դադրած իր որդին համբուրելէ։ Սպեֆան չդիտեր ինչու համար, բայց մոր և որդւոյ տեսքն դրդեց զինք լանջի գրպանին մէջ պահած Շափիզայն մատերովը չօշափել։ Ինքն և Ֆրիչ միայն այդ բազմամրոխ նաւուն մէջ անդադար կ'երևէին։ Անտուած ձեր հետն, ազազակն ամեն կողմէ լսուեցաւ։ Չորացաւ մնայ Գերմանի սիրտ հարներու անվայել յանդգնութեան վրայ, երբ տեսաւ երիտասարդ մը և տիկին մ'որ կամրջին վերին կողմն իրարու կսմոցին փսփսուած կ'մնային այն հոծ բազմութեան մէջ։ Բայց իրմէ զատ՝ ոչ ոք անոնց կ'նայէր։ Նորէն իր վերարկուին տակէն քարին չափակը չօշափեց և հանգչեցաւ Շափիզայներու չռաւիղ ու կծինչն լսուեցաւ հեռուն՝ ընդ առաջ նա-

ականերու օդակն հետզհետէ սկսաւ քակուիլ և նուազիլ։ Ցանկարծ կարկատանման տարաւի մ՝սկսաւ թափիլ, և անոր մէջէն, իբրև զդուշութեան մխիկ մը, չոգենաւն արձակեց սուր սուլ մը։ Դէպ ի ծովային արշաւ մ՝սկսաւ, և թոյլ համրայրներ և մեռքի սեղմուածներն ընդմիջուելով ամեն յուզարկներն խոյս տուին երբ ծովային մեծ մամուխի սիրտն յանկարծ չարժելով սկսաւ ահեղ ձայնով մը բառաչել։ Շարժումն, չարժումն— եւ միշտ դիշերային աղօթքդ մի մոռնար, ամեն դիշեր — ըսաւ արտասուալի դէմքով մայրն . . . և . . . և Աստուած հետդ։» Սդեֆան զբաղած Այտա Մագտօնըլտի քարին իր վերարկուին տակէն։ Շատ ուշ էր . . . հետն ի հետ բեհեմովզը ճամրայ ելաւ։

Նելֆ հեռացաւ Պրիմէնի նաւահանգստէն երեկոյեան ժամին հինգին։ Կէս ժամու չափ իր ճամրուն վրայ՝ կեցաւ Նորտէնհամ, ապա իր ցուցակը դարմուց դէպ ի բաց ծովն՝ Սատէֆմբրգըն և անտի Նիւս Եօրք գնալու։

Մութ ու խաւարին գիշեր մը կոխեց։ Հապճեպ ժամ մը կար որ նաւն դէզաղէզ ալիքները ծեծելով ու խեթիկելով կ՝յառաջանար Ատլանտեանի մէջ և արդէն մեքենագործներն վարն՝ մեքենասրահն իջեր էին և կոտրած անիւը կ՝նորոգէին։ Նուռն հովեր խոր անդունդներէ կ՝փչէին դոռալով սովատանջ առիւծներու պէս, և Սդեֆան իր սրունքը սեղմելով նաւուն խեցաց վրայ՝ իր ցուցամատով չոչափեց Ռաճային Շափիղայն՝ իր վերարկուին ներքև։

(Շարունակելի)

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Ի Վ. Ա Ն

Մեր հայրերէն ու հաւերէն յաճախ լսած և փորձով տեսած էինք, որ ամեն անգամ երբ մեր ժողովուրդն հանրային արկածի ու ալէկոծ մ՝ենթարկուէր, իսկոյն կ՝ամփոփ, իր բեռութիւնները կ՝ուղղէր և առաւել աշխոյժ ու սրտիւ կ՝սկսէր կ՝փարէր իր Աստուածոյն, իր կրօնին ու եկեղեցիին։ Սակայն ազգային, չըսեմ յուսահատական, է տեսնել ահռելի հակազդեցութիւն մը մեր ժողովրդի՝ կրօնական ու բարոյական գաղափարներուն ու գործուածներուն վրայ՝ ժամանակէ մը ի վեր։ Այնն արկածեալ իր Աստուծմէ գանգատող սրտնջալ, ամենուրեք

վճռոններ, յուսահատներ, այլազան կրօնափոխներ, կրօնափոխութեան համաճարակ մը, կրօնային անտարբերութիւն մ'որմէ անկրօնութիւն կ'ծոտի: Հանրային առարկութիւններն նշանակութիւն չունին: Կըսեն գլխաւորապէս որ եթէ մեր կրօնն, կրօնականն ու կրօնավարն ապիկար են պահպանել դիրքնիք իսկ, է՛լ անոնցմէ ի՛նչ կ'սպասենք: » Մինչ տգիտագոյներն ունևորներու վարմունքէն գայթակղած՝ « Երանի՛ թէ, կ'գոչեն յամախ, անո՛նք էլ մեր հաշէն ու չահովն լինէին. . . : »

* * *

Քաղաքամիջի 7 եկեղեցիներն օրական եօթ անձեր մուտ չգործեն, իսկ այգեստանի Ձն թէև աւելի՝ դուն ուրեք երիտասարդներ կ'տեսնուին: Ուստի և զարմանք չէ, թէ Ս. Պատարագը Չօր և Աւագն. Տեղապահի կոնդակներն ու յորդորներ Յայն քառասնորդ յանապատէ կ'դառնան: Մեր ժողովրդի մի մասը սկեպտիկ կ'ձևանայ, մաս մ'ևս ինքզինք սաղիկեան կ'ծախէ, թէև Եպիկուրոսի սաներն են. իրօք խուճ մը՝ մեզի գաղափարներու բաւղին մէջ խեղդա մնալ՝ Իկարոսի մոմեղէն թևերով սաւառնիլ կ'փորձէ: Եւ ո՛վ պիտ՝ երկնէր ճշմարիտ Հայ-Քրիստոնեայ ժողովուրդ մը, քանի որ քսան տարիէ ի վեր՝ մեր եկեղեցականներէն ու դաստիարակներէն չատերն թեմական թեմատութեան անձնատուր եղան միշտ ժողովրդականութի՛ւն չահելու դիտամտիւ, իսկ քանի մը ճշմարիտ հայրենասէրներ, որ մեր մոլոր ընթացքը անաչառութեամբ քննադատեցին, հանրային հակակրութեան ենթարկուեցան. . . : Վա՛յ ազգին, որ կեղծ տոհմաէրները կ'պաշտուին իսկ ճշմարիտները կ'արհամարհուին: Վա՛յ ժողովրդին, որ հասարակաց անաչառ դատաստանն ու պատմութիւնն կ'պակսին՝ իր լաւ ու վատ գործիչներու մասին և՝ ամենէ կենսական խնդիրներու մէջ՝ անկեղծ դիտողութիւններ կ'բռնադարձուին: Բայց ճշմարտութեան լեզուն ընդ երկար չդիմանալով, աւա՛զ, այսօր մեր եկեղեցին և ազգութիւնը կ'լուծուին ահա մեր աչքերուն առջև:

* * *

Բազմաթիւ գիւղեր անհովիւ, նորածիններն անկնունք, մեծերն ապօրէն կենակից, հիւանդներն անխաչ անհաղորդ, նորեցեալներն անժամ անպատարագ՝ կ'թաղուին անարխանների ձեռքով: Եւ մեր եկեղեցականութիւնն, որ տարօրէն է կարեր ազգէն մէջ, մինչ կ'գլանայ դէմ արուարձաններն ելնել և իր հէք հօտն հոգևորապէս մխիթարել, անդ Թումինիկեան վարդապետն հայերն 5-6 ժամերով հեռի գիւղեր կ'խոյանան հաղորդութիւն մը տալու կամ Աւետարան մը կարդալու: Մեր հիւանդութեց բարեկամներն ինչ որ 18 տարիներէ ի վեր Դիոդինեան լաստերով կ'հետապօտէին անքթիթ, օրով ցերեկով գտան:

Սովի անողոք որքան ամեհի հաղթն՝ ամեն օր՝ Սին անապատի լռութեան նման բազմերամ՝ մերկ ու սովալուկ որթեր կը թափէ անոնց շուրջ։ Շահապի, Լէգք, Աւերակի, ու Սղոց առուարծաններէն և Նոր-Գիւղ, Տօնի, Արքակ, Խաւակոնիա, Մըխկրներ եւ գիւղերէն ցարդ իբր 3–400 տուն հայեր, իսկ Տօնի ու Խնոյ գիւղերէն 40–50 տուն Աւորիներ շնչած են արդէն, և թէ թափ մը չկանդնուի այս հոսանքի դէմ, մինչ քանի մը ամիս հազարաւորներն ալ պիտ՝ որսան անուշ։ Արդէն յաջողակ հանգամանքներէն քաշուերուած՝ ձեռնարկած են որթանոց մ'ու դպրոց մ' ալ բանալ։ Եւ ինչո՞ւ չբանան . . . ։

* * *

Թշուա՜ռ վան, որ երբեմն ծոցածին Ասպերովդ չրջակայ երկիրներու իսկ լոյս կ'ափսէիր, զանոնք քո ձեռքով մի ապնեայլ՝ պատիժ կ'կրես այժմ, հայի սովին հետ անձնուէր հովիներու սովին ալ ենթարկուելով։ Իր թէ նուազ բնիկ և վաղեմի գաղթական ազգաց անանկներու լկէցններ չ'վճռասային ատա, երեք ամիսէ ի վեր՝ տէրտոր սոսկալի ատամաններու հաճատակ՝ գաղթականութեան հնձել մ'է որ կ'ոզղէ վան՝ Նորդուզի, Շատախ, Գուռզի, Մոկաց, Սպարկիրի, Կարճկանի, Խիզանի եւ գաւառներէն՝ սովատար ու սովլատար, մերկ ու բոկ, հիւանդ ու հևապար։ Աչուն Անգլ. Գ. Շիւպատոսն այցելեց այս գաւառներէն քանին, նպաստներ բաշխեց և պատրիարքարանէն ևս 50 ոսկի չնչին գումար մ'եկաւ Աղթամար կարօտեալներուն բաշխուելու, սակայն գաղթականութեան հոսանքն օրէ օր կ'ամբի և պիտ՝ ամի տակաւին մինչ առաջիկայ հունձքի առնուն։

Այս խուժանի մէջ ամենէ սրտաճմլիկ, ամենէ ապշխարշ տեսարան, կամ ինչո՞ւ չըսել ընդհանրութեան տրտնաւոյրութեան, կ'պատկերացնեն կարգ մ'այրի կամ լքեալ մանկամարդ մայրերն՝ նքթած, նքոչած, նուազած՝ կուրծքերն անծամկոյթ և ծծուերը ծծկերներու բերանն, մինչ քանի մը ծխակիկ ձագերն ալ անոնց ցնցոտիներէն կախ՝ «հա՜ց, հա՜ց» կ'ազաչականեն. քարերն իսկ ի գուժ կ'չարժին այս ապիկիչ տեսարանները հանդէպ, մեր հարուստներն և անտես ազէտն պերճ իմաստներն ադամանդեայ սրտեր կ'ուածանեն տակաւին, չնայելով՝ որ անոնց թշուառութեան պատճառն ու պատասխանատուն մերքաղաքացիներս ենք իրօք . . . ։ Եւ չգիտեմ փշամիչք, երբէ լրիւ թէ մեր 80 ի տուիչներու կեանքերն լափող հիպրայի պլուխներ վերարուսեր են և նոր որսեր կ'ներաղեն, ինչպէս կ'հաստատ ակ մեր Գեր. Աւագն. Տեղ. հայրն։

* * *

Հայց երբէ նայն սովելոց Յանձնաժողովի Նախագահն՝ առանց ընդունելու կրօնափոխութեան հազարաւոր առաջարկ-

ներ՝ մարդասիրաբար հայց կարկառէր բազմազան օտարազգի սովեալներուս, մեր մարդասէր Դամինիկեան հայրերն մանաւանդ՝ անդուլ հրճուանքով կ'ընդունին մեր սովաթեկներուս կրօնափոխութիւններն, համաթելով՝ ՊԱՇՏՕՆ ՄԱՏՈՒՑԱՆԵԼ ԱՍՏՈՒԾՈՅ . . . : Եւ որպէս պի թշուառ օրսերն իրենց իսկած ծուլակէն երբէք չազատուին, դրամ կամ հայ կ'ընձեռեն կալուածատէր արիւածաւներուս և մարդակով անոնց կրօնական պատանութիւնն սատանայէ ի զատ՝ կալուածներն ալ գրաւ կ'առնեն՝ պայմանով՝ որ եթէ երբէք կամ սրիկութիւնն լքանեյու յանդգնին, դրամն և կամ կալուածն իրենց յանձնուին Գայթակղութիւնն ընդհանուր է այս անշուշտ միջոցներով ի պարծ արուած պրոպականտայի պատճառաւ: Եթէ երբէք Քրիստոսակութիւնն աշխոյժ անդրադարձութիւն ընդունէր, վատագոյն կ'ինէր մարդկութեան կատաղած մնալ: Արդարև Ամերիկացի միսիոնարներն, ալ վերջին տարիներս մի քանի տգեղ և շահախնդրական կրօնափոխութիւններ ընդուներ են, բայց եթէ այդ կերպ վարուէին ցարդ, և ոչ իսկ մի հայ եկեղեցւոյ անդամ ճնացած կ'ինէր նահանգիս մէջ, Միայն թէ Մր. Ազնօլտսի մանչեսանդութեան ընտրեին՝ իրենց ամէն պատակարգի պաշտօնեաներն, որոց չատերն տգեղ, բռնապատուած են միշտ անոնց կիրակնօրեայ պաշտաման ներկայ գտնուիլը

* * *

Ամերիկեան Ազգատաբնակն 1,200 կիներուս և օրիորդներուս բուրդ բամբակ մանել կ'տայ՝ քաշ գլուխ 7–8 պաշկան վարձքով, իսկ 1,600 անձեռնհասներուս՝ բնիկ թէ նորեկ գաղմական օրական մէյմէկ հայ կ'թաչխէ: Ջմեռն սկսելուն պէս հարիւրաւոր, հազարաւոր աղքատներուս անդրական կոաւ, չիմ ու չիլայ ընծայեց, զրոս ինք գործել, ապել ու ներկել կ'տայ, իսկ Ս. Ծննդեան առնի առթիւ՝ բոլոր մանարաններուն մէյմէկ քառորդ արծ. մէջմիտ նուէր: Անհուն շնորհակալութեան և երախտագիտութեան արժանի են անշուշտ Ամերիկացիներուս այս մարդասիրական գործութիւնն, կ'ցաւիմ ըսել, որ այդ նպաստներուս բաշխումներն՝ գժբաղդաբար՝ մերմ վարկպարագի քննութեամբ և մերմ աշառութեամբ կատարուելով՝ մեր թերակրթմ ժողովրդի սրտին մէջ պատուոյ, ամօթոյ, ինքնագնահատեան և աշխատասիրութեան վեմ զգացումները կ'սպանեն տակաւ: Այնպէս որ, ինչպէս սովորութիւն դարձած է երեք-չորս տարիէ ի վեր, անցեալ օրեր քանի հարիւր Կարմկանցի ունևոր այլ անամօթ ամբոխ մը՝ լուռ (ձրի) ուտեստ ու հալուհապեստ կորզելու յուսով՝ գաղաքս խուժեցաւ այնպիսի սարսափելի ցուրտ օրեր, յորս մեր ծովուս ինչ ինչ մասեր սառեցան, չնայելով՝ որ իրենցմէ 6–7 հոգի ճամբան պաղեցան կամ բքահարդ եղան և չատերուն աչքերը, քիմերը, ձեռներն ու ոտներն սըսոտար եղան, մղոնէնք կարգ մը կիներուս պատիներն . . . : Եւ Մարգ՝ նկա-

տելով իր ժողովրդին այս բարոյական մահերն՝ կ'մտածէր ըսել, «Երանի՛ թէ ժողովուրդ մը պատուով սովամահ լինի, քան լօտ հայով անպատիւ ապրի։» Բայց մեր սովեալներն օրական ձեռ մը ցամաք հաց ուտելով մահու ճիրաններէն պիտի ճողոպրի՞ն արդեօք — ո՛չ երբէք, եթէ մերթ ընդ մերթ եղեղէն ու մսեղէն ալ չուտեն, չլպանան, չէպուին ու չպատսպարուին։ Արդէն նօթուխթենէ, մերկուխթենէ, պաղառուխթենէ և տասնց յարակից ախտուխթենէ ծնած համաճարակներու հրէշներ աճենուրեք կ'վխտան և պատրաստ սրսեր կ'պիշատեն ամեն օր։

* * *

Թշուառուխեան այս անհուն անապատին մէջ երկու օվասիսներ միայն կրնան հմարուիլ վարպապ Որբանոցն և Այդեստանի Հիւանդանոցն, յորմէհէն և ծնունդ ազնիւ սրտերու Զայրո՛յթ կ'զգայ մարդ՝ նկատելով կարգ մը քարասիրտ այրեր ու հայրեր, որ իրենց կիներն ու տղաներն լքեր այս կորստեան անդունդն ու մահեր են, և բազմաթիւ աղքատներ՝ որոց ընտանիքներու բերաններն անօթուխթենէ կ'չօսին, ամօթ, խելք ու խիղճ չունին դիւական բոյն — ծխախօտ — ու գինին և օդին քարճարելու։ Գաղքիս մէջ՝ ուրեք ուրեք, իսկ գաւառներն ամեն ուրեք կան այրեր որ իրենց կիներ լքեր են և հոմանիներ կ'պահեն, և կան՝ որ երկկին են։ Սեռական ախորէն յարարերուխիւններն առաւել քան երբէք բազմացեր են, սրճարաններ, գինետուններ ու պաիւնօներն ընկղմելու չափ յամախորդներ կ'խնդրին, ուր վիշտեր մոռացուելու (?) առիթ կ'տկեն ոչ միայն տեղական այլ ուրեք ուրեք և եւրոպական այլազան ոգեվից ըմպելիներն։

* * *

Վերջին տարիներս, ա՜ւ, մահաշունչ խորչակներ արշաւեցին մեր ժողովրդին ընտանեկան սրբազան ևս, և ընտանեկանին հետ՝ ընկերական ու հոգեմային հիմերն իսկ խախտեցին, խրամատեցին պահ մը . . . գոնէ մատամբ մխիթարական է տեսնել, որ մեր ժողովուրդն՝ ուր ուրեմն թէև կ'զգաստանայ և իր սխալներն կ'սրբագրէ։ Առաւել քաջալերական է արձագանգ տեսնել բազմաթիւ Հիմենեան զոհերն, բայց այս լրտեսրու եւեն ալ մանդատ մ ուրուականներ կ անկուին — մինչ հազարաւոր մանկամարդ այրիներ վիշտ ու յուսահատ կ'հեծեծեն կոծեն, անդին Նորատի (15–17 ամեայ) ու գեղանի օրիորդներ կ'տրուին ալեխառն ու բեկրատ, առանձներն մէկ ընդ մէջ ինկած, այրիներու, որոց անդրանիկ գաւակներն չամախ հասակից կ'գտնուին իրենց մորուին։ Եւ ո՞վ տի խոկայ, հոգայ տառապալ այրիներուն և քան զանոնք թշուառագոյն մորուներուն համար՝ որ՝ բնախօսական տեսակէտով՝ քանի մը տարիէն

անայր և կամ բնական օրենքով – մահուամբ – այրի պիտ դառնան. — և ոչ ոք։

Այրին ու կայան՝ անմուռնչ, կոյսերու ծնողքն՝ անմիտ, ժողովուրդն՝ անփույթ, իսկ եկեղեցականն՝ անդութ։ Տաներէցներն ու կրօն. ժողովն այս առթիւ ընդհիչտ համաձայն են, անարգ ակնկալութեամբ և սա անպատուաբեր բանաձևն յեղյեղելով թիկնածուներուն. «Աղա, աւելի՛ տաբ, ապա պատուական կոյս մը կ՛առնես» Այսպէս անմեղ կոյսերու կատաւթիւնն իրօք կ՛ընդհատուի յանուն քրիստոնէական կրօնի, մինչ յաւարկ այրիներէն չատերն փոյթամահ կ՛լինին, կամ Աստն ու կրօնն անիծելով կ՛ապրին, և կամ՝ որ առաւել սոսկալին է՝ խառն խառն անբարոյութեան անձնատուր կ՛լինին ակամայ...։

Մեր կրօն. ժողովն՝ որպէս թէ՝ կոյս ընդ այրոյ ամուսնութիւնն արգիլեց. այլ տմարմալի հնարներով կ՛չարուհակուի նորին։ Եւ ի՛նչ ընէ մեր Աստչն. Տեղ. Հայրն, որ իրաւի բաւական մրատաւոր պաշարի, խելքի, կամքի և սրտի տէր. բայց քահանայք կ՛խորեն գինք պարզապէս Արդէն Ն. Գերապատուութիւն իրեն սրտակից և աջակից վարչութիւն մը չունի գրեթէ, ինչպէս ակներև կ՛տեսնուի։

* * *

Տնտես, տագնապէն յետոյ՝ ընկերական իրաւունք հաստատելու տամադրութիւն չունին։ Աստուածն առուկուլ դարձած է, աննշան բացառութեամբ Աստուածարմութիւնն ու փոխադարձ վստահութիւնն գրեթէ հրաժեշտ տուած են՝ վարկի սովն ընդհանուր է. ապա թէ ոչ՝ չափն (30 օրաս) 40-50 դահեկանի հաց ծախուած տեսն՝ ոչ ոք անօթի կենալու էր։ վարկի անկման հանրային չարիքէն սա վերջը բարիքը ծնած է, որ տպատիկի ազեղ գրութիւնն ալ բարձրանալու վրայ է ընդհանրապէս։

Մեր հաստարակ ժողովուրդն իր նիթական անճաւկ չահերու միայն հոգածու՝ հանրային հաստատութեանց, անոնց բարւօք մատակարարութեան և տակէ ծնանելիք բազմաթիւ նիթական, մտաւոր ու բարոյական ճչմարիտ օգուտներուն ու չահերուն անտարբեր՝ իր երկաեռ զաւակներն օտար վարժարանները կը ղրկէ օտար կրօն, օտար գաղափար, օտար գգացում և օտար կրթութիւն ստանելու, թէև այդ վարժարաններն իրենցներէն բարեկարգ չեն իրօք և անձեռնհաս՝ տոհմային դաստիարակութիւն մը տալու։ Մեր բարեկարգ վարժարաններն են իրրև ափսար՝ Որբանոցի վարժարանն և Ներսէսեան, Անգուստներ ու Արարք եկեղեցեաց միացեալ վարժարաններն և Սանդրխտեան օրիորդաց վարժարանն։ Դատ տպարտութեան արժանի են քաղաքական ժողովականներն որ՝ տասնց բանաւոր պատճառի՝ սրիսրգաց

Շաչանեան վարժարանն երիւ տարիէ ի վեր փակած են, և ժողովուրդը կ'ափսոսի իր ազգիկներ զրկել Ամերիկացւոց քացած վարժարանն, թէև անկանան Գովաբեան ու գօշութեան արժանի են կարգ մը բարեսիրտ անձինք, որ իրենց անձնական հոգսեր զեղչած կամ բարդած՝ վարագայ, կարմրաթաշ, Նաչի եւ վանօրէից և եկեղեցաց ու գպրոցաց չինութեանն ու և բարեկարգութեանն կ'աջքին յամառ։

Ահա համառօտ տուեալդիր մը մեր Հանրային Բարեգործին որ դժբաղդաբար ակնահաւիղ երանգներու տեղ սխրատիպ խաւարով շրջապատուած է, բայց եթէ բարեգործան գործութիւնն ալ, մուսաւորին նման, ֆիզիքականէն կախումն ունի, պատապարտութենէն աւելի գործութեան արժանի է մեր տարաբաղդ ժողովուրդն, որ 30 % ազգատութեան երկաթի անուրներու ներքև կ'տուայտի։

Վան 2 Փետր. 1893 Ծ.Ծ.Ն.Ն.

ՆԱՄԱԿ

ԱՌ Տ. ՍԱՀԱԿ ՍԱՀԱԿԵԱՆՑ

Տ. Մելք. Սրբազան Մուրատեանց ուղղած է ի Թիֆլիս հետևեալ դիրն առ Արժ. Տ. Սահակ քահանայ Սահակեանց (Գերմ: Աստուածաբանական Համալսարանէն) ի քաղաքութիւն, որուն և կը ձայնակից Արխ. Մոսէս, նոյն դիրն հրատարակելով։

Սիրելի պաշտօնեայ Եկեղեցւոյ,

Ստացայ Ձեր հոգևոր երկաց նուէրն «Ռուսաստանի Քրիստոնէական Կրօնք» և մեծ հաճութեամբ կարդացի։

Ձեր քահանայական պարտուց կատարման հետ՝ կը կատարէք նաև պարտաւորութիւն ուսուցչութեան, ոչ միայն բանիւ, այլ և գրով հրատարակութեամբ կարևոր դասագրութեանց։ (1)

---

(1) Տես յիշեալ Բանասիրական հրատարակած աշխատասիրութիւններն (յորոց պիտի զնդուեմ ո՛չ անագան նաեւ մեր գրաստուեն) հրատարակութենեց շարժիլ մեջ։ Խ.

Հեռաւորաց և մերձաւորաց կ'աւետարանէք աստուածային բարեաց պարգևներն։ Կը մաղթեմ, որ միշտ աւետարանութեան շնորհաց մէջ ապրիք և Ձեր կեանքով իսկ օրինակ լինիք Ձեր հօտին, որ կարօ՛տ է աւետեաց մխիթարութեան, կարօ՛տ է մխիթարութեան, կարօ՛տ է քաջալերութեան իւր հաւատոյ, յուսոյ և սիրոյ ընթացքն անմոլար և անվհատ շարունակելու համար։

Թերևս գտնուին ոմանք, որ պիտոյութիւններ ունենան Ձեր նչէն պատուրաստութեան, կազմաւորութեան և այլ երկրորդական հանգամանաց նկատմամբ, բայց ես պարունակութեան միայն կը նայիմ, ոչ ձևի և չինողական պարունակութեան։ Այս մասին՝ կը շնորհաւորեմ Ձեր ժողովրդասէր ոգին, Ձեր երկիւղած պաշտօնասիրութիւնն, Ձեր վառ եռանդն՝ ճշմարտութիւն և արդարութիւն ծաւալելու համար։

Անհուն ուրախութիւն է լսել մի քահանայի բերանէ իւր հօտին ուղղած սոյն խօսքն. «Աստուած քո սիրան է կամենում, բայց ո՛չ կիսատ, ո՛չ թերի, ո՛չ կտրատած, ո՛չ կատր ապած, այլ՝ ամբողջ» (Ո—ս. Բդխ. Կրճէ երես 141)։

Այն պաշտօնեայն, այն հովիւն, որ ջանադիր և անձնապիր է իւր հօտի բովանդակ սիրոն կապել Աստուծոյ հետ, այն պաշտօնեայն երբէք չը կորուսանէր իւր վարկն, քանի որ չը կորուսանէր զայն՝ մի բաժակ ցուրտ ջուր մատուցանողն յանուն աշակերտի։

Ինչ աւելի լաւագոյն յորդոր կարող եմ կարդալ Ձեզ, սիրելի՛ պաշտօնեայ Աստուծոյ, քան Ձեր գրածն ... «Փիլիսոփայական անխոնջ աշխատիր միշտ և միշտ կատարելապրծելու կքելդ։ Երբէք անպրծ մի՛ մնար. գի անպրծութիւնն նշան է յետապիմութեան։ Մի՛ յուսահատիր, եթէ առ երեսյիս մանն ընդհատակ քո զարգացման ընթացքն։ Մի այլ աշխարհում կը շարունակուի նոյնն, ինչպէս մենք այս տեղ սկսեցինք։ Այս տեղ գործածն նախապատրաստութիւն է. իսկ լրումն և կատարածն այն տեղ է։ Մարդս ծննդեան հետ սկսում է նրա զարգացումն, պիտում է նա դէպ ի իւր կոչման բարձրութիւնն և շարունակութիւնն հասնում է մինչև ի յաւիտենականութիւն» (Ո—ս. Բդխ. Կրճէ. 245)։

Այս է Ձեր ընտրած նշանաբանն. կը մաղթեմ, որ այս լինի նաև Ձեր կեանց պատկն։

26 Փետրուար 1898.

Ողջունիս հայրական սիրոյ
ՄԵՍՐ. ԵՊՍ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆՑ
ՊԾ

ԿԸ ԲԱՒԷ

Թո՛ղ պերճ զարունը, հոգ չէ, ա՛լ չիգայ
Բեհեզով վարդէ, շղարշով ծաղկեայ,
Բնութիւնը փոխել հարսի մը հնկայ
Կարմրուկ այտերդ ինձ վարդ կը բաւէ։

Թո՛ղ մրիկն առպեր ստուար, տարաբոյր
Առպեր մշտակայ ծածկեն հառաչիւռ,
Աղտոտեն, հոգ չէ, երկինք կապոյտ թոյր,
Պայծառ աչերդ ինձ երկինք կը բաւէ . . . :

Թո՛ղ հովն չխուէ, սոխակը մնչէ,
Ծովը պապանձի, ջուրն չի կարկաչէ,
Թո՛ղ չոէ բնութեան ամեն նուագ, փոյթ չէ,
Ձու մրմունջդ ինձ նրւագ կը բաւէ։

Թո՛ղ գիշերներու ամչկոտ կոյսը
Իր մեղաւաղձին չի ցանէ լոյսը,
Հոգ չէ, թո՛ղ միշտ ծածկ պահէ երեսը,
Կոյրիկ դեմքդ ինձ յուսանակ կը բաւէ։

Թո՛ղ անյուսութեան, տխուր մտածմանց,
Անհուն ձանձրոյթի մշուշ թանձրանած,
Հոգ չէ, թո՛ղ պատէ, պաշարէ իմ անձ,
Մեկ ժըպիտդ զայն ցրելու կը բաւէ։

Թո՛ղ տիեզերքի մեկ խորշն ատայի
Նետեն գիս, միայն ձու հետ ըլլայի
Ուր ճօթի, ծարաւ ձեզ վայելեի,
Համբոյրդ, ո՛վ կոյս, ինձ անուրդ կը բաւէ...։

Եւդոկիա ՅՈՎՀ. ԴԱՆԶԱՆՃԵԱՆ

ՅՈՅՍ ԵՐԿՋԸ

Կը փայփայեր լայն երկինքը կապուտակ
Վառ արեւին շողերով։
Գիւղին ծայրը կը խաղար միայնակ
Ծած երգերով անխռով։
Եւ մնացած եամ անձին հետ առանձին՝
Կը խորհէի թէ անյոյս
Վոկ ոսպէ մը կրնար մարել մեր միտքին
Բոլոր խանդը, ոյժն ու յոյս։

Մարդ եակը անշուշտ պիտի չի դողար
Տալու շունչը կենսական,
Երբ յոյսի անուշ երազն անդադար
Իրմէ չըլլար անբաժան։
Նոյնպէս պիտի չի յարեր ան հրավառ
Ապագային յար եւ միշտ,
Երբ յոյսը չհասնէր շուտ, անպատճառ
Սիրտէդու ամեն վիշտ։

Ամեն մեկ ժամ, ամեն ոսկի կը լինուն
Մեզ յոյսերով նորանոր,
Որոնցմով մենք՝ ըլլանք զուարթ կամ նկուն՝
Կ ապրինք կեանքն ամեն օր։
Երջանիկին եւ դժբաղդին՝ հաւասար՝
Միակ յոյսն է յոյսն անուշ։
Յոյսը՝ նոյն իսկ երբ անհետի վայրապար՝
Կը վերածնի կանուխ ուշ։

Անուշաբոյր ծաղիկ մ'է յոյսն՝ ինչպէս վարդ,
Ձերմակ յաստիկ, մանուշակ։
Զոր կը պագնենք երբ նուիրէ մեզ գուարթ
Սիրուհի մը անուշակ։
Եւ նոգիով կը փարէի այդ ծաղիկին,
Իմ յոյս եւ յոյս անուշակ,
Մինչ գիւղին մօտ՝ ուր այգիներ կ'երեւին՝
Այլ խաղի միայնակ։

ԴՐԻԴՈՐ Ա. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ՄԱԳՆԻՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ *

Մագնիտականութիւնը ի՞նչ է. Աչխարհի ստեղծմանէ ի վեր շատ հին, և բնութեան սրբատեղն է։ Մէզմեր դիտնականը մագնիտական զօրութեան նորագոյն հնարողն է։ Ահա կարճառօտ բովանդակութիւն մը մագնիտականութեան սովորական գործողութեան մասին։

Մարդ, երկրային արարած, իւր Արարչին աստուածային կարողութեան լուսոյ նշոյլն մաս մը ունի իւր վրայ, այս լուսոյ նշոյլը մագնիտական զօրութեան անունն է. և այս զօրութիւնով է որ մարդու մը կամքը ուրիշ անձի մը կամքին, նիւթին, իմացութեան և մտքին վրայ կը գործէ։

Կամքը, մարդուն բնութեան մէջ հաստատուած է և որուն կայանն է՝ ուղեղը, որով ձեռք մը վրայ (sujet — կամ médium) իւր հոսանուտը ներգործելով կը գործէ։

Այս գիտութիւնը (որ իւր տղայութեան մէջն է), երկու մասերու բաժնուած է. ա) Մագնիտական հոսանուտ (fluide) ը) կամքը, կամքով է որ զօրութիւն կ'ունենայ, և նոյն զօրութեամբ է որ կարողութիւն կունենայ որ է մագնիտական հոսանուտ կամքը, հոսանուտին վրայ շարժիչ զօրութիւն է. իսկ հոսանուտը կամքին հպատակ և մտաց վրայ իշխող։

Այս կարևոր գիտութեան վրայ հեղինակութիւններ ընողներէն երեւելիները եղած են. գիտնական բնագէտ Տըլէօզ (Deleuze) Տօքթէօր Պէրթրան, (Dr. Bertrand.) Պարոն Տիւ Բօթէ. (Baron du Potèt.) Տօքթէօր Մարէն (Dr. P. Marrin.) Շարլ Լաֆոնթէն, (Ch. Lafontaine,) Պէրնհէյմ (Bernheim,) և Շարքօ (Charcot)։

Ամենակարևոր կէտ մը է, որ մագնիտական զօրութիւնը գործողը. Magnétiseur, ոչ միայն հաստատ կամքով գործելու է, այլ և բարենպատակ մտքով, այսինքն ուրիշի բարիք մը ընելու միտքը ունենալու է. որովհետև ջրջողին ձեռքն մէջ տեղ կատարեալ կցորդութեան կապ մը հաստատուած է, սիրտ և գլուխ, հոգի և մարմին։

Մագնիտական գործողութիւնը չորս աստիճանի բաժնուած

* Magnetisme'

է. Ա. Հոսանուտին զօրութեամբ, երկու անձերու (գործող և մէտ) աչքերուն նայուածքով և ձեռաց բմամատերու կցորդութեամբ. մէտ մը կրնայ 15, 20 կամ 25 վայրկեանէն (աս ալ կազմութեան խնդիր է,) աչաց արեւանուքները գոցել։ Մի՛ջոց մը եւքը, հասարակ լոզութիւնը կը դադրի, անդ ամիներուն ջերմութիւն կամ պաղութիւն, ընչաուութեան թուլութիւն կամ աճումն և նուազութիւն, մարմնոյն անդամներու ձկտումն և անշարժութիւն, խօսելու դժուարութիւն կը նշմարուին, լռութիւնք կլանելն. գլուխը դէպ ի ետև կամ դէպ ի առաջ ծռուիլն կը տեսնուի. երեսի կարմրութիւն կամ գունատութիւն։ Ահա աստիճանի նկարագիրը։

Բ. Թեթև կամ խորունկ քուն, թմրութիւն անդամոց մասերուն, գլխոյ չարժուիմ, պինդութեան նմանութիւն. մտաց չիմաստութիւն—վայրկենական արեւանաց յանկարծ բացումն— և անշարժ հաստատուն նայուածք դէպի իր մը — աչաց բիրեռուն անշարժութիւն, և նորէն խորունկ քուն։

Գ. Գալով երրորդ աստիճանին ձեռին քունն ա՛լ աւելի խորունկ է, որուն գիշերաչրջիկ, (somnambule) անունը կուտան, այս աստիճանին մէջ յատակատեսութիւն կունենայ, անթափանցիկ իրերէ անդին կը տեսնէ, չատ իրերու յառաջատեսութիւն, և խորունկ քնոյ տեւողութիւն։

Այս կերպով առանց բնական աչաց տեսողութեան կրնայ տեսնել, դիտել և առանց բնական ականջի լսողութեան, լսել — և իրր հոգի չատ հեռաւոր տեղուանք չրջիլ. ո՛ւր անցած դարձածին տեղեկանալ և այս վիճակէն արթննալէն ետքը, բոլորովին մոռացութիւն. (իսկ եթէ փափաքի արթննալէն ետքը տեսածէն բան մը յիշել, ան ալ գործողին հրամանաւն կ'ըլլայ)։

Դ. Հիացումն (extase) կամ սքանչացումն հոգւոյ. խօսելու ամրողջական զրկումն. մագնիսական գործողին հետ ձեռքի հպելովը անդամ երբեմնակի յարաբերութեան անկարելիութիւն, բայց մի միայն մտային իմացութեամբ հաղորդակցութեան մէջն են։

Մարմնոյն ջերմութիւնը կը պակսի, երակաց չարժը կը դադրի, մագնիսական գործողին կաքը, իր ձեռին վրայ սահմանաւոր է, գլխոցի նկարագրութեան նայելով. առանց մեռած ըլլալու, մահանման քուն մընէ, մտաց տեսակ մը յափշտակութիւն որուն մէջոցին հոգին իւր կատարեալ չքեղ փառաւորութեան մէջն է, վիճակ մը դարձեալ որուն մէջ հոգին, իւր հո-

ղային մարմինն զատուելով կիյնէ անոր, առանց անոր իշխանութեան առկը ըլլելու։ (դիտութիւնը այս կէտը կուրանայ)։

Ա. չորրորդ աստիճանը երրորդէն կը տարբերի և բարձրագոյն է իր տեսակէտին մէջ, ինչպէս մը մինչև այս աստիճանը բարձրանալու գործողութեան պէտք չի կայ։

Տարիքը առած անձերը գիշերաշրջիկ յատակատեսութենէ շատ անգամ զուրկ կրնան ըլլալ մինչև մէկ աստիճան։

Գիշերաշրջիկ ֆոին աչքերը գոց են, բնական աչքով բնաւ չի տեսներ, բնական ականջներով բնաւ չի լսեր. բայց արթուն անձէ մ'ալ աւելի լաւ կը տեսնէ և կը լսէ զան՝ որուն հետը հաղորդակցութեան կապ ունի, իր գործողին կամացը ներքևն է, միտքը կը չօշափէ արթուն եղած ժամանակը մոռցածները այս աստիճանին մէջ լաւ կը յիշէ։

Մագնիսական զօրութեամբ քնացողներուն տեսակը չորեք բաժնուած է. Ա. Միանարթուն քուն և կամ անընդունակ, տեսակ մը անհնարին անզգայութիւն. որ և մահաքուն կ'ըսուի, այս տեսակը չատերու վրայ կը նշմարուի. Բ. — Անընդունակ քնոյ սկիզբը, բայց չփոթ վիճակի մէջ. ճիշտ բան մը չիմացուիր. Գ. — Յատակատեսութիւն, կանխատեսութիւն, ներքնակողմի իրենց և ուրիշներու վերաբերեալ խնդիրներու և իրերու, այս չատ քիչերու յատուկ է. Դ. — Աքանչելի տարածութիւն, տեսնելու և զգալու յաջողակութիւն, ներքնակողմի տեսողութիւնը անսահման ըլլալով կրնան ի հեռուստ և ի մօտոյ և աւելն հակառակ կողմի իրերը բոլորը տեսնել, այս յատկութիւնը քանի մը առանձնաշնորհեալներու տրուած է։ Դիտուած է որ՝ որչափ մագնիսական ուժը խորունկ և կզակացեալ է, նոյնչափ յատակատեսութիւնը զօրաւոր է. խորունկ քուն ըսուածը ան է որ՝ քնացողը անզգայ է, և արտաքին ազդեցութիւններու բոլորովին անաեղեակ և անտարբեր։

Կ. Մ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

(Մնացեալը յաջորդ թուով)

ԳՐԱԴԱՏԱԿԱՆ

«Նոր Այբբենարան պատկերազարդ» Պատրաստեց Կ. Վ. ՊԱԼԱՊԱՆ. Իշխէր, Տպարան-Ընկ. Մոմ-ըկան, 1898։

«Դիւրք գրելու արուեստը» Գրեց Հ. ԴԱՒԻԹ. Վ. ՄԷՆԷՎԻՇԵԱՆ Վէննա, Մխիթարեան Տպարան, 1898։

Դպրոցական դասագրքերու արդի ամուլ առատութեան մէջ՝ ոչինչ այնքան չահեկան, յուսատու և մխիթարիչ է՝ որքան հրատարակութիւնն երկերու, որք մանկավարժական առողջ սկզբունքներու վրայ հիմնուած՝ նպատակ ունին մանկան թոթով լեզուին կապերն կարելի եղածին չափ շուտ և դիւրաւ արձակել, և կամ գրելու արուեստին դեռ անհմուտ համրակ գրչակին դողդոջ քայլերուն հզօր առաջնորդ մ'ըլլալ։ Այս տեսակէտով՝ վերոյիշեալ երկասիրութիւններն արժանի են խորին ուշադրութեան։

Պ. Պալապանեան արդէն հրատարակած էր իր «Մանկապարտէզը», որուն արագ սպառումը և կրկին տպագրութիւնները՝ յայտնի ապացոյց են այդ ճեռնարկին անժխտելի արժանեաց և ստոյգ առաւելութիւններուն։ Հոն մանուկը, չարժական տառերու օգնութեամբ և բանաւոր մեթոտով մը, որ իր հոգերանական վիճակին և զարգացման հետ զուգահեռաբար կընթանայ, սուղ ժամանակի մէջ ո՛չ միայն կընտելանայ իր մայրենի լեզուին տառերուն, այլ և կը սորվի վանկեր ու բառեր հեգել, ամրողջ նախադասութիւններ կարդալ, և որ աւելին է՝ կրկրտօթը հասկնալ։

Սակայն «Մանկապարտէզ» ի ուսուցումը նպատակայարմար ընելու համար՝ փորձ և հմուտ պարտիզպաններու պէտքը դգալի է, և այս պէտքը դժուար է գոյացընել ամեն տեղ, մանաւանդ ներքին գաւառներու մէջ, ուր տակաւին քէն այ՛ բա, քէն եղ՛ բէ ի նախնական եղազակը կը չարունակէ մանկան փափուկ միտքը խամրեցընել, քանի որ այդ դրութեամբ յօրինուած քերականներ՝ ամեն տարի հազարներով կ'սպառին հայաբնակ քաղաքներու մէջ, սա՛ միակ առաւելութեամբ՝ որ անոնց 100 հատը 4–5 ղրուշի կը վաճառուի։ Օգտակարութիւն և արժէք ա-

նուիրեան վրայ դատել՝ տակաւին չատ սեղերու պարոցական վարչութեանց անտեսագիտական խոհականութիւնը և բացառիկ իմաստութիւնը կը կապմէ։

Պ. Պալապանեան, փրկելու համար մեր մատղաշ սերունդը քերականներու քնարեր և մահաշունչ ազդեցութենէն, Մամուրեան գրատան առաջարկութեան վրայ՝ յօրինած է այս անգամ իր «Այբբենարանը»ը, որ իւ նախորդներուն վրայ սա գերակշիռ առաւելութիւնն ունի որ ըստ ամենայնի «Մանկապարէզ»ի մէթոտին վրայ ձեւուած է և կրնայ անխափոր ամեն վարժարաններու մէջ գործածուիլ, եթէ ատոնք չունենան իսկ մանկական պարտէզի մանաւոր դասընթաց մը։ Եթէ մտածենք միանգամ թէ չատ հեղ ծաղկոց կոչուած խմբոցներու մէջ խեղճ տանիկին միտքը 2 — 3 տարի չարաչար կը տառապեցնեն՝ և հապա կը յաջողին կապել մը տորվեցնել, «Այբբենարան»ը, որչափ ալ հանճատ աշխատութիւն մը, իր ատագ կարևորութիւնը կատանայ, քանի որ մանուկը, երկրորդ երեսէն իսկ կսկսի բառեր կազմել և սիրայօժար անձնատուր ըլլալ ուսման։

* * *

Հ. Մկնէվիչեանի «Գէր+ ֆրէլը= ոբոխոդը» այս ուղղութեամբ ուրիշ պակաս մը լեցնելու կը ջանայ։ Մեր վարժարաններէն չատերուն մէջ, մանաւանդ անոնց՝ որոց համբաւի թմբուկը աշնքան անուշ կը հնչէ հեռուէն, ուսանողք՝ գրականութեան, գրագիտութեան, ճարտասանութեան և փիլիսոփայութեան փայլուն վիպականներ ստանալէ ետք՝ երբ կեանքի ասպարէզը կը նետուին և փորձ կը փորձեն գործնապէս մասնակցիլ իրենց շուրջը տեղի ունեցող գրական չարժման, ահա միտքը, գո՛րկ գրելու արուեստին գործնական հմտութենէն, կը չուարի, կը տատամսի և կը կասի՝ չկրնալով թուղթին յանձնել՝ յստակ կերպով արտայայտուած սլջամիտ գաղափարներու շարք մը։ Ուրիշ անգամներ ալ, ընդհակառակ մարգ մը անամիտ ուսուցիչներու, որոնք իրենց աշակերտներէն ոմանց մտքին վազանց զարմուհը տեսնելով՝ խիղճ չեն ըներ զանոնք չափազանց գովեստներով շփացնելու և անոնց չունեցած առաւելութիւնները մինչև երկնորդ երկինք բարձրացնելու, երևան կ'ելնեն խելք մը չանձնատանդ և մեծամիտ գրչակներ, վէրջօրհեղ և լամբրիճաճառ գրողներու տասար բանակ մը, որ գրական հրապարակը

կ՚օգտէ հիւանդոտ մտքի մը զառանցանքներով։ Ահա՛ այս երկու կերպ չարիքներուն ալ դարման տանելու համար երկաթրած է Հ. Մէնէվիշեան իր «Գրչեա Աբուհոպ»ը։

Ամբողջ գործը, 116 էջերէ բաղկացած, 28 գլուխներու բաժնուած է, և կարելի է ըսել՝ թէ «Ձանէ ղեղ»ին բազմակողմանի ընդարձակ մէկ բացատրութիւնն է, աւելի անձնական հետաքրին փորձառութեան վրայ հիմնուած՝ քան օտար մատենագիրներէն քաղուածօրէն յօրինուած։ Գրքին մէջ ծայրէ ծայր կ՚երեւի խորաշնին ոգի մը, հաւատքի չափ հաստատ համոզում մը և բուռն տենչ մը՝ ճշմարտութիւնը խուզարկելու և զայն մերկապարանոց պատկերացնելու համար, ա՛յն աստիճան որ այս ձկտումը չատ անգամ հեղինակը նիւթէն կը չեղեցնէ և զանի երկրորդական անչէն պարագայից մէջ պատ ի պատ կը թափառեցնէ։ Այսու ամենայնիւ, անկեղծութեան հզոր չեչտը, որ բովանդակ գործին տիրական յատկանիշը կը կազմէ, մոռցել կուտայ քեզ մը երկարաբանութիւններ, և ընթերցողը ախորժանօք և հետաքրքրութեամբ կը հետեւի ա՛յն մանրակրկիտ քննութեանց, նախապզուչական ա՛յն անհրաժեշտ միջոցներուն, ա՛յն իմաստուն կանոններուն և հմտալից խրատներուն, և ինքնակրթութեան և մտամարզութեան ա՛յն պիտանի հրահանգներուն, որոնց մեծ պէտք ունի գիրք կամ յօդուած գրելու արուեստին ցանկացող համբակ երիտասարդը։

Ուրեմն թող մեր նորուս պատանիները, որոնք չատ հեզ գրելու տարափոխիկ մարմաջէն կը բռնուին, իրենց գրատեղւոյն վրայ ունենան հատ մը՝ «Գէր Գրչեա Աբուհոպին», որ մասնաւոր յաւելուածով մ՚ալ գիրք կարդալու արուեստը կը սովրեցնէ։ Եթէ Հ. Մէնէվիշեանի տեսութեանց ստուգութեան խելամուտ ըլլալով՝ կէտ առ կէտ հետեւին անոր ակնարկած ուղղութեան, այն ատեն փորձով պիտի համոզուին՝ թէ գիրք գրելու արուեստը չէ՛ այնքան դիւրին, որչափ կը կարծուի, բայց և ո՛չ այնքան դժուարին՝ որչափ կը վախցուի։ Այն ատեն միայն պիտի հասկընան, թէ ճշմարիտ փառաց և մեծութեան ճամբան, թէև փշալից և տաժանակիր, ամենէ անսայթաք և ապահով ուղին է որ հեղինակին անունը ապագայ դարերուն կ՚աւանդէ։ Միակ խրատը զոր կը համարձակինք տալ մեր նորուս հեղինակներուն, այն զգուշութիւնն է զոր պարտին ունենալ հետեւելու համար Հ. Մէնէվիշեանի ըղձալատոյտ և մերթ խրթին և անիմանալի

ոճին: Ներուի մեզ ըսել թէ մեր վանական դրիչներն որքան որ իմաստի կողմանէ բեղուն են և բազմակողմանի հմտութեամբ ճոխացած, դժբաղդաբար ձեւի կամ բացատրութեանց կողմանէ թերի են և անհարթ: Կ'երեւի՝ անհնար պիտի ըլլայ մեզ յուսալ այդ կարգի հեղինակներէն՝ աշխարհիկ սահուն և կոկիկ ոճով գրուածներ ի բիծ մը, թերութիւն մ'է այս, որ չատ անգամ անանց հեղինակութիւններուն արժէքը կը նուազեցնէ:

Զենք ուզեր ոճի այս անհեղութեան վրայ աւելի ծանրանալ՝ մանաւանդ յիշատակութեանց դիմելով քանի որ հեղինակին ոճին մեջ դիւրին փոփոք մը ու ձկտում մը կերեւի՝ արդի աշխարհաբառ լեզուին հետեւելու:

ԽՕՍՆԱՒ

ՏԻՊԱՐ ՔԱՀԱՆԱՆ

Ջմեռ գիշեր մը, գորգի վաճառական Վահան Մալխասեանի տունը՝ ծանօթներ ու ազգականներ՝ ճաշէն ետքը համախմբուէր էին: Խօսակցութեան համար շահեկան նիւթ մը չկար և ոչ ալ մէջերնին հրապուրիչ ու փայլուն խօսող մը: Շատերուն դէմքին վրայ ձանձրոյթի որոշ նշաններ կ'երեւային. միայն անկիւն մը՝ իրարու շատ մօտ նստած, քանի մը կիներ կը փսփսային — անշուշտ բանբասանք ընելու վրայ էին:

Ժամը տասն էր՝ երբ փողոցին դուռը զարկին: Անմիջապէս յետոյ սպասուհին այցեքարտ մը ներկայացուց — Արսէն Վիշապեան, խմբագիր Աստղ լրագրոյ: — Այս անունը ամենուն զուարթութիւն մը պատճառեց: Տան տէրը մպասուն՝ դառնալով իր հիւրերուն՝ «պարոններ, կը ճանչնաք, այնպէ՞ս չէ, Պարոն Վիշապեանը, ահարկու թշնամի մը մեր կրօնականներուն. անոր շնորհիւ զուարճալի գիշեր մը պիտի անցուենք. անտարակոյս, իւր սովորութեան համեմատ, մեր վերարաւորներէն մին պիտի սկսի բզկտել, մենք ալ լսելով իւր խթծանքները պիտի խնդանք «և խօսքը ուղղելով անկիւնը նստող կիներուն,» տիկնոջք, բաւական է, բաւական է ալ ինչ որ բամբասեցիք, հիմայ ակամայ ձեր գերը պիտի պարտաւորիք յանձնել Պ' Վիշապեանի, քանզի նա ալ իւր տեսակին մէջ բամբասող մ'է:

Արսէն Վիշապեան երեսուն տարեկանի մօտ, համակրելի ու ախուռդեմ երիտասարդ մ'էր: Շատ կանուխէն մտած էր գրական ասպարէզը, Կպրոցի դրասէրներու վրայէն գրեթէ սկսեր էր լրագրի թուղթ մրոտելը: Ենգծ անունի մը տակ իւր սրամիտ գրուածքները երբեմն երբեմն կ'երեւային թերթերու մէջ: Անվհատ ու յամառ աշխատութեամբ մը իւր խնճոյական կարողութիւնները մշակելով կարողացաւ մամուլի մէջ՝ լաւ գրողի մը համբաւը վայելել: Տպարանապետ մը գնահատելով անոր արժէքը՝ Աստղ

ամուսնով օրագիր հիմնելու համար իւր ախտիցութիւնը խնդրեց։ Այդ լրագրի երեսից՝ Արսէն Վիշապեանի գրական համբաւը վերջնականապէս հաստատեց։ Աստղի հրատարակութիւնը մեծ ընդունելութիւն գտաւ ժողովրդի մօտ։ Մանաւանդ անոր մէջ, ախորժիւ կը կարդացուէր ե եկեղեցական նկարներ խորագրոյն տակ՝ Վիշապեանի կծու յօդուածները։ Նա այս յօդուածներով անխնայ կը հարուածէր մեր ամէն գատակարգի եկեղեցականները, հիանալի ոճով մը ի վեր հանելով անոնց թերութիւնները և յոռի կողմերը։ Վարդապետ, քահանայ չիկար որ իւր սուր գրչէն չի փրաւորուէր։ Կղերական կեանքի նկարագրութիւնը իրեն մասնագիտութեան պէս բան մը ըրած էր նա։ Կրօնական տուչ խնդիրներ յուզող քանի մը հեղինակութիւններ գրեց։ Թարգմանել ուզեց գազիերնէ Իլէնան « կեանք Յիսուսի » գիրքը և գերմաներէնէ Ալեքսուսի համանուն ուրիշ գիրք մը։ Ի մի բան՝ իւր ամէն կարգի գրուածներովը մեծ գրագէտ մը հանդիսաւ։ Նա, իւր գրական տաղանդին կը միացնէր նաև ճշմարտասիրութիւն, անկողմնակալութիւն և այլ ընտիր ձիրքեր՝ որ այնքան պիտանի են անաչառ գրողի մը։ Բնութեամբ շատ ալեհի և քաղցրաբարոյ՝ բացի կրօնականներէ՝ ամանուն համակրութիւնը շահած էր։ Չաճեալի ու հրապուրիչ էին իւր խօսակցութիւնները, ուր որ երթար սիրալիր ընդունելութիւն կը գտնէր։ Պ. Պալթաճեանի հիւրերը ըսյն լաւ գնահատելուն համար էր որ անոր գալը իմանալով այնչան գոհ և ուրախ եղեր էին։

Արսէն Վիշապեան, Պալթաճեանի տունը գալով՝ գահլիճէն ներս մըտած՝ հազիւ նստեր էր, երբ ներկաներէ մին՝ « — Էյ պարոն խմբագիր, պատմէ նայինք պատմէ, այս գիշեր ո՞ր քահանան, ո՞ր վարդապետը պիտի հարուածես, ընտրէ տեսնենք քու որդւդ դիտէ շուրջդ տեսնդ քու խօսակիցդ անհամբեր կ'սպասէ »։ Վիշապեան պահ մը մտածելէ վերջ՝ շուրջը կերպարանք մը տանելով՝ — « Պարոններ, ըսաւ, մի սպասէք ինծմէ այս անգամ մեր կղերականներուս դէմ որևէ պարսաւ մը, քննադատական գովեստ մ'ե որ պիտի ընեմ, եթէ երբեք մինչև հիմա՝ թէ լրագիրներուս մէջ և թէ բերանացի տեղ տանուք պատահելը ինձ քան գործ ըրած էի, պատճառը՝ իմ կողմանէ չարամտութիւն մը կամ բնազդական տեսլութիւն մը չէր անոնց նկատմամբ, այլ չէի գտներ անոնց շատերուս մէջ այն բնտիր յատկութիւնները՝ որոնք անբաժան պէտք էին ըլլալ իրենց նուիրական կոչման։ Կը տեսնէի բոլորտիքս այնպիսի եկեղեցականներ որ իրենց յոռի վարքով ու բարքով շատ հեռի էին Քրիստոսի ճշմարիտ ծառայողներ ըլլալէ, անոնց վրայօք շատ տգեղ պատկերներ գծեցի, անհնայ քննադատեցի անոնց ամէն տեսակ գծուծ արարքները, անոնց բոլոր մոլութիւնները երեսան հանելով, մէկ խօսքով ամէնուն նկատմամբ անողոք, անխիղճ եղայ, բայց տակաւ ընկալով այն համոզումը կը կրեի թէ՝ ճշմարտութիւնը, անգամ ճշմարտութիւնը կ'ըսէ և մ'ևնոյն ատեն՝ նեխեալ վերքերը պարզելով՝ կը փափաքէի, որ պահ մ'նչէի որ գարմանն մը տարուի չարիքին։ Կարծեմ իրաւանց ունէի այսպես խօսապահանջ ըլլալու։ Միթէ՞ մեր ազգային կազմակերպութիւնը, ընկերական կեանքը մեր եկեղեցականութեան վրայ չէր կոչնար, միթէ՞ մեր բարոյական վարիչները այնքան հոգեւոր գործերու մէջ՝ մեզ առաջնորդողները մեր եկեղեցականները չէին. ուրեմն երբ ատոնք իրենց նուիրական պարտաց մէջ կը թերանային, երբ

*վատթար ընթացք մը բռնելով կ'անտեսեին ժողովուրդի իրական պէտքերը, ի՞նչ պիտի ըլլար մեր ազգի վիճակը, մեր տոհմային կեանքը եթէ ոչ քայքայում. օրինակներ կ'ուզէք, դարձուցէք ձեր աչքերը դէպի գաւառները, պիտի տեսնէք ժողովուրդի խեղճութիւնը։ Սև թշուառութիւն մը կը տիրէ ամեն կողմ, եկեղեցիներ, դպրոցներ անխնամ կը մնան, անոք, անօգնական մանուկներ կը թափառին փողոցները. չիկայ կարգ կանոն վարչական գործերու մէջ, եւ ո՞վ պիտի սփոփէ, պիտի մխիթարէ խեղճ ժողովուրդը. ո՞վ պիտի խնամէ եկեղեցիները, դպրոցները. ո՞վ անոնք մանուկներու պատասխանատուութեան տհարկութիւնը՝ անգիտանալով իրենց պաշտօնի նուիրականութիւնը՝ մեղկ ու ծոյլ կեանք մը կը վարեն մայրաքաղաքի մէջ և այլուր։ Եւ ըսել թէ՝ անձնուիրութեան, զոհողութեան փառաւոր ուխտեր ըրեր են. զիրենք Քրիստոսի աշակերտները կը նկատեն։ Ո՛հ, հեգնութիւն, մարդ զայրոյթով կը լեցուի այս բառերը մրտածելով։ Պէտք է ալ վերջ տրուի այս տխուր վիճակին, պէտք է վայրկեան առաջ դարմանն տանիլ այս անկերպարան դրութեան, մեր հոգևոր մարմնոյն նկատմամբ՝ որոշ ու խիստ կանոններ անհրաժեշտ են այլևս։ Բայց այսուամենայնիւ կը գտնուին բացառութիւններ, կան դեռ մեր մէջ այնպիսի քահանաներ և վարդապետներ՝ որոնք՝ պէս պէս առաքինութեամբ օժտուած են և կը փայլին ամեն տեսակ բարեմասնութիւններով։ Ժամանակն է այս գիշեր որ ձեզ ներկայացնեմ քահանայ մը որ՝ իւր անզուգական բարի ձիրքերով կարելի է տիպար համարուիլ, որու նմանները երանի թէ ամեն ուրեք մեր ազգի մէջ ունենայինք։

(Մնացեալը յաջորդ թիւով)

Ն. ԱՊԹԱՐԵԱՆ

ԳՆՈՋ ՏԳԱՔՈՒԹԻՒՆԸ

Առածի կարգ ասացած է թէ կիներ տկար արարած մ'է եւ թէ երիկ մարդեն աւելի ստորին է Ես – կ'ըսեմ հաստատութեամբ — այս կարծիքը թողորովին սխալ կ'գտնեմ

Երբ մարդս կատ շինուած է, կինը անոր կողեն շինուած է եւ կողն ալ — ի՞նչ անաստուն կող կ'ուզէ թող ըլլայ — շատ յարգի է. քանի որ Եսս ասիգամ մեկ քանի կողիկ առնելու համար շաբաթը գոնէ երկու հեղ պիտի մտավաճառին հետ կռուիլ ընեմ Հետեւաբար կինը մարդեն աւելի գերազանց պիտի է ըլլալ, մանաւանդ՝ երբ Աստուածաշունչ ա Ե երբէք այր չէ՞ր կնոջ

է–բ–ե» խօսքը միայն տուն փեսայ երթողներուն համար չվեհ-
ւեցիր։

Ըսածիս առիթ չառ հատոգունդու համար ձեզի փորիկ
դեպք մը պատմեմ. անանկ դեպք մ'որ առեն օր կ'պատահի եւ
մեծ ուշադրութիւն չեմ ըներ, եւ միշտ կ'պնդեմ թէ կիները
տկար է։

Պրն. Ժիրայր երեսուն տարեկան երիտասարդ մ'է։ Բերա
Թաքսիմի մօտերը աղուոր կահաւորուած կոկիկ տուն մը կ'բնակի։
Ապահովագրական բնակերութեան մէջ պաշտօնեայ՝ չառ ասպա-
րէզ ունի եւ ամեն տեսակ հանդիսաւորութիւններ վայելելէ վերջը կ'ա-
մուսնանայ գեղեցիկ աղջիկ մը հետ, բայց իր ամանիներուն
պես որոնք կ'կարծեն թէ վարպետորդի են միտքը դրած է ինք
իշխել կնոջ վրայ։

Գործին մէջ յեսին ապահովն այլը բաց՝ ամանը չկար յա-
ճախորդը հանդոգելու եւ դրամը գրպանելու մասին։ Ունէր
նաեւ այն չառ յատկութիւն որ կ կայանայ րոպ երեւութին դի-
մացինին տեղի տալ վերջնական խօսքը ինք ունենալու համար։

Գործերու մասին իր այս փորձառութիւնը կ յուսար առ-
ձին կենացը մէջ ալ գործածել։

Իրեն համար կինը՝ մարդուս պիտանի բայց ստրնագոյն
բնակերուհի մ'էր, եւ այնպես կ'կարծէր թէ մարդս տան մէջ եր-
ջանիկ եւ հանգիստ ըլլալու համար պէտք էր առջի օրեն կնկան
հովը առնել. միշտ կնամեծար յարգանօք բայց նաեւ առանց
թոյլ երեւելու հարկ եղածները ընել կնոջ անհնազանդու-
թեան առեւտրափորձի փորձերը զսպելու։

Ահա՛ այս ձեւով վարուեցաւ Օր. Ջորունիի հետ առուս-
նացած առջի ութ կամ ինը տարիներէն։ Եւ իրօք այնպես կը
թուէր թէ իր հաշիւներէն միշտ եղած են։ Տիկին Ժիրայր ան-
կախութեան խանի մը թեքեր փորձեր ըրած էր երկանը միա-
պետական իշխանութեան լուծը թոթուելու, բայց տեսնելով որ
իր ջանքերը անօգուտ են, անոր հետ կ'երեւեր։

Միշտ անուշ կերպիւ կ'վարուէր խոնարհ գերիի պես ա-
նոր հրամանքներու հնազանդ, եւ երբ երբեմն բան մը գէշ
կերպով կատարուէր, կամ գժտութիւն մը ծագէր ներսէն կը
խնդրէր աղերսելով եւ անոր բարկութեան առջեւ տեղի կ'տար,
բարկութիւնն զոր ինք դիտմամբ երբեմն կ զրգռէր։

Այնչափ հաշտով գործ կ'տեսնէր երիկը, կինն ալ իր սե-
ռին յատուկ յարատեւութիւնը կ'գործադրէր, ապահով ըլլալով
որ օր մը — տասը տարի վերջը անգամ — յաղթանակն իրն է։

Պրն. Ժիրայր ալ հանգիստ էր։ Կ'յուսար թէ իր նպատակին հասած է կիլիր իւր ուզած ձեւով վարժած ու կրթած էր, եւ ինքզինքին զոհ դուրսն ալ ազատ նովէր առնելու սկսաւ։ Նախ գիտնալով որ սեղանը պատրաստ միշտ իրեն պիտի սպասուի, սկսաւ ճաշի ժամը մոռնալ օդիով ախորժակը աւելի արեղու համար. վերջին ալ վստահ որ վերապարձին աւելի քան կարգին է ճաշին վերջը սկսաւ դուրս ելնել գործի պատրուակաւ, բայց իրօք Քոլիֆորնիայի մօտերը իրեն զարմացող մեկ մանի յիշումներ . . ապահովագրելու համար։ Տիկին Ժիրայր հաւատարուրեամբ իր վրէժը կ'պատրաստէր։

Օր մը երբ յոգնած ինչ մ'ալ իր սենեակին ներսի մասին զոյով քարկացած տուն եկաւ նայեցաւ որ կիլիր ցօղերը պուստեղով սեղանը նստած կ ուտէր։

— Կ'նայիմ որ, ըսաւ, զարմացած, առանց ինծի սպասելու ընթրեցիր։

— Այո՛ ըսաւ, անօթի էի, ժամանակին չուտելով ստամոքսս կ սկսի աւրուիլ։

— Օ՜հ, օ՜, ըրաւ Պրն. Ժիրայր թէ քարկացած եւ թէ վրտմտուխով։

Սակայն խոհեմութիւնը կ'պահանջէր հիմակուընէ, բայց միտքը դրաւ առ անհնազանդութիւնը պատժել։

Միանակը ընթրեց առանց արխորժակի եւ յօղնած բազկաթոռին վրայ երկնցաւ։

— Բայց ինչ ըրիր այսօր, հարցուց յանկարծ Տիկին Ժիրայր որ այսչափ յոգնած կ'երեւիս։

— Շատ աշխատեցայ սիրելիս։

— Ա՜հ, որչա՞փ դժբաղդ եմ, ես որ կ'փափաքիմ այս իրիկուն թատրոն երթալ։

— Կ ցաւիմ բայց շատ յոգնած եմ . . . վանուանդ հոս աւելի աղեկ չէ՞ միր

Եւ այս խօսքերը ընդոմ Պրն. Ժիրայր դպչեցաւ, սիրտը մը վառեց եւ սկսաւ կնոջը ծնկիլ ըսուելու համար։

Կիլիր անհարթեր կ կենար։

Երբ ժամ մը վերջը Պրն. Ժիրայր պարձեալ սկսաւ տունը մնալու օգուտներուն վրայ աւելի զղջմիկ կերպիւ չեզու թափել, կիլիր չոր կերպիւ։

— Սիրելիս, ըսաւ, շատ յոգնած եմ, գիշեր բա՞րի։

Այս հարուածը հրկան շատ ազդու եկաւ, այն գիշերը գրեթէ

ֆուլը չտարաւ, կնոջը այս վարմունքը իրեն մեծ հոգ կ'պատճառեր:

Հետեւեալ առաւօտ երբ այս դէպքը յիշեցնելով կ'պատրաստուեր ազդու խրատ մը տալ աա պատասխանը ընդունեցաւ:

— Սիրելի Պրն. Ժիրայր, երկկ ըսաց կնիկ մինակի մէջ կը, խելքիս ո՞ւր եր չեմ գիտեր, սովորականիդ հակառակ յոգնած երեւիդ, ուղ գալդ մեծ հոգ եւ կասկածներ պատճառեցին ինծի, ուստի իմ արժանապատուրիւնս կ պահանջեր որ հետդ անսարքեր վարուիմ:

— Տղա՛յ ես, գոչեց Պրն. Ժիրայր, կնոջը ընդհանդու կասկածներուն ղիտացած:

Ուստի այն իրիկուն միտքը դրաւ դարձեալ կարգի դնել ինչ որ կ'անուաներ իր սովորական դրուրիւնը եւ զոր աւրուած կ կարծեր:

Իր ընկերներուն մին տեղանի հրաւիրեց, կանուխ տուն երթալ ամբաստ ալ մեկ մանի օդի տնկելով:

Տիկին Ժիրայր բարեկարը հաղորդակարութեանը չընդունեց առանց անոր ներկայութեան խրտս գոն երեւելու:

Բայց ամէն ուրախ անցաւ եւ զուարճալի պատմուրիւններով բաւական խնդացին:

Երբ ընկերը մեկնեցաւ Պրն. Ժիրայր գողտրիկ կերպիւ կինը փայփայեց եւ համբոյրաց օրեն ուրեք եռանդուն կ'երեւեր, բայց երբ ննջարանը մտան Տիկին Ժիրայր յարմար դատեց վերսին հարցնելու կասկածոտ ձայնով մը:

— Ո՞ւր եր այսօր, որ այսչափ . . . յոգնած կ'երեւիս:

— Բայց . . . գրասենեակս եր, ո՞ւր կրնամ ըլլալ:

— Գրասենեակդ . . . չեմ հաւատար:

— Կերդնում որ . . . :

— Ո՛հ, երդում մի ըներ, անէծորդ ե:

— Շատ կասկածոտ ես, քոյդ տուր որ անգամ մը . . . :

— Չե՛, չե՛, պետք է որ նախ ինքդինդ արդարացնես:

Եւ Տիկ: Ժիրայր առաւ խոցեց:

Անքողջ մեկ ամիս Պր. Ժիրայր կնոջը այս նոր դրուրեան դեմ պատաւ մաքառիլ, բայց իզուր:

Այս ընդդիմութենեն բեւեր զայրացած ամեն օր կատաց կատաց պատաւ իշխանութիւնը կորնցնելէ, անանկ որ տարուան մը ամուսնութենեն վերջը այն տիար եւ հին Տիկ: Ժիրայրը իր վարպետորդի հրամանը յաղթելով անոր առջի օրերը հետզհետե ստացած բոլոր իրաւունքները ձեռքեն խլեց:

Այսօր իւր տանը մէջ ինձ կ՚իյնէ բացատրականապես եւ Պ. Ժիրայր ուրիշ բան չէ այլ ստակ շահելու գործիք մը, տխուր կնիկէ չաղրուած խեղճ մարդ մը։

Ես չեմ մեղադրեր զինքը, մեզմէ աւելոր պէս իսկ՞ եր կան եւ պիտի ըլլան։

ԳԷՈՐԳ ՆՕՐԱՍԱՆՃԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԶՐՈՅՑՆԵՐ

Մասիս. — « Եւ ինչո՞ւ չխօսիր Ա. Մոմոլ Մաէ» օրհներգին վրայ, որ իր նոր ուղղութեամբ ու ձեւով 31րդ թիւն է որ լոյս կ՚տեսնէ։ Մինչ եւ կատու մ՚անցած է իրենց մէջ. նախանձն կամ անտարբերութիւնը գործ մ՚ունի արդեօք այս լռութեան մէջ։ »

Այս հարցումը կ՚ուղղեր ինձ մտերիս բաժանորդ մ՚որու երեսէն վար պինդ պինդ նայելով պատասխանեցի։ — Շատ միամիտ կամ չատ չարամիտ պիտի լինի անձ մ՚որ այդ պիսի տարօրինակ պալպարը մը անդրդիռ կատած մը տածէ Ա. Մոմլեան խմբագրութեան մասին։ Թերթ մը նոր թերթի մ՚երեւումն կարող է իսկոյն ծանուցանել ու չնորհաւորել առ երեսս չատ գովելի բառերով, և ներքուստ դժգոհութիւն զգալ, կարող է՝ առանց վայրկեան մ՚անցնելու՝ գովեստներ շռայլել երեսպաշտութեամբ և գաղտնի տհաճութիւն զգալ։ Հետեւապէս ծանուցում ու տարփող նշանակութիւն չունին ինձ համար, երբ տարփողեալն իր ներքին արժանիքովը հասարակութեան առջև կենդանի և կանգուն չմնար։

« Արդ՝ Մաէ» որ արդէն իր պատկառելի հիմնադրին անուամբն օրագրական ասպարէզին մէջ կերպ մը հեղինակութիւն մ՚է, Մաէ» որ բաւական ժամանակ մերթ յաջող և մերթ անյաջող ձեռքերէ անցնելէ ետև անգամ, իր անուան չքոմէն միշտ մեծարելի դիրք մը բռնած է, գովեստի պէտք չէ ունեցած, այժմեան ձեւովը ու ընթացքո՞վը մինչ կարօտ պիտի մնար յանձնարարութեան և գովասանութեան։ Մինչ բաւական չեն խօսիր իրեն համար այն գրիչներն, որ՝ մեծ մասամբ Ազգին վաղուց ծանօթ իրենց հմտութեամբն և ճարտարախոհութեամբը, սիրալիր ընդունելութեան և յաջողութեան աժեն ազդե-

ցիկ գրաւականներն են։ Երբ Զոհրապ մը կ'գրէ ու կ'խօսի, Զոհրապ, որու երկարատև լռութիւնը կարծես դատարկութեան մը պէս բան մը կ'բերէր հայ օրագրութեան, անտարբերներն անգամ կ'սթափին, քալ համոզուած լինելով որ իր չեչան ունի սուր և մերթ խոր իմաստ մ'որ խորհրդածութեան կ'գրգռէ, իր ոճն՝ թէև երբեմն ֆրանսամէն, ունի պղպեղ մ'որ քիմք կծելէ եաև կ'տաքցնէ, գրիչը՝ սլաք մ'որ վէրքին հետ դարման կ'բերէ։ երբ Հրանտ Ասատուր մը պատմական ու կենսական հարցեր կ'յուզէ և իր պարզ, կորովի ու պայծառ ոճով ու լուրջ դիտողութեամբ կ'քննադատէ, երբ Նիկէլ մը՝ միշտ քերթողուհի, և հետևապէս վերացական, կնոջական թերութեանց վրայ կ'ճառէ, և առ հասարակ ամենքն ուշադրութիւնը կ'գրաւեն, որքան աւելի կը հետաքրքրին անոնք որ վաղուց գնահատած են այդ գրողներուն տաղանդն։ Այդ գնահատողներէն է և Ա. Մոմոլ, որ միշտ օրագրական մեծավաճառութեան հակառակորդ հանդէս եսացած և միշտ խնդութեամբ ողջունած է նոր թերթի մը հրատարակութիւնը։

«Ասոմ՝ չէր կարող անտարբեր մնալ Մոխի նոր կազմակերպութեան և ուղղութեան, որ օր ըստ օրէ կ'շեշտուի, որ բանիրուն աշխատակիցներու խմբի մը շնորհիւ պիտի ճոխանայ անշուշտ, ուղղելով կարելի եղածին չափ թերութիւններ, որ ամեն նորակազմ, մինչև անգամ հնամի հայ պարբերականներու յատուկ են, և մեծ կշիռ մը ստանալով հայ օրագրութեան մէջ, որ այնքան բարոյական և նիւթական աւերումներու գարմաններ առաջարկելու, ազգային մարմնոյն կենդանութիւն ներշնչելու, աւելի հանրային քան տեղական անոտի խնդիրներու լուծման ձեռնտու գտնուելու ծանր ու նուիրական պարտաւորութիւնն ունի։ Եւ սակայն այս նպատակին հասնելու համար հայ հրապարակագիրներ, ինչպէս և Մոխ, կարօտ է հասարակային աջակցութեան և արդիւնաւոր ձեռնտուութեան, և տարակոյս չունիմ որ ժողովուրդն ալ ընդունած ծառայութեան փոխարէն վոխադարձ ծառայութեամբ, այս է անժլատ բաժանորդագրութեամբ պիտի քաջալերէ այդ թերթը, հաւատալ լինելով որ ի վերջ ինքն քան խմբագրական մարմինն չհաւատար պիտի ելնէ։»

Այս յայտարարութեանս վրայ իմ խօսակիցս գոհ մնաց և խոստովանեցաւ որ շատ ծուռ մեկնած էր Ա. Մոմոլ լռութիւնն Մոխի հասին։

ՏԻԳՐԱՆ ԷՖ ՉՈՒՀԱՃԵԱՆ

Չուհաճեան ո՛չ ևս է. մահը մեծ արուեստագէտ մ՚ալ խլեց ազգային փառքէն, սին անոնցմէ՝ որոնց սերունդը, վերջացող դարուն հետ՝ սպառելու վրայ է դժբաղդաբար. Մեզ վիճակուած է կարծես, հէք մահկանացուներուս, տխուր ականատեսը ըլլալ տոհմային վեհ ու սրբազան յիշատակարաններու քայքայման և փլուզուելի աղէտալի տեսարանին. Ահարկու դատարկութիւն մը հեռզհետէ կը պատէ մեր բոլորտիքը, մեր ուժերը կը ջլատին, մեր կարգերը կը ցանցառին և աւելի՛ ևս կը չեչտուի ա՛յն անջրպետը որ ներկան անցեալէն կը բաժնէ. Մենք՝ արուեստին, տաղանդին ու հանճարին խեղճ մնացած որբերն ենք, ու երբ յուսահատական կոծումներուն մէջ՝ ետև կը դառնանք բնազդումով, հո՛ն՝ վերը, անմահութեան բանբէրին մէջ բազմած կը տեսնենք ազգին մարող փառքերը. Հո՛ն կը մնէ նաև Չուհաճեան՝ ընդունելու համար իր վեմ աստուածացումը: Փա՛ռք և պատիւ իր յիշատակին . . . :

Եւ սակայն, քառորդ դարէ աւելի յուզեց և ցնցեց մեր հոգիները իր դիւթիչ քնարով՝ այդ մեծ արուեստագէտը, որ թէև արուեստին բարձրութեան մէջ՝ անհատասար Տավիի, Մայերպէրի, Կունօի, Մօցարտի, Վէրտիի և այլ վարպետներու հանճարին, սակայն իր նուագները բնածին սրտաշարժ նկարագիր մ՚ունէին, և չեչտակի մեր սրտին, մեր հոգիին կը խօսէին: Իր գուսանական երգերն կարծես իրենց ոսկեվիետուր թևերը թաթխած ըլլային Վոսիորի գեղածիծաղ ալիքներուն ու Մայիսի ջինջ ու պայծառ կապոյտին մէջ: Համակ ներդաշնակութիւն, համակ սէր, համակ գեղեցկութիւնն էին իտէական: Ու երբ կ՚ունկնդրէինք ատոնց՝ կը թուէր մեզ լսել որոտն ու գոռ՝ ամպին ծոցէն խլուած, գգալ հրատապ սեմուռնը՝ անապատի խորէն փչող, կոհակներու կոծումը՝ ժայռերու դէմ, տերևներու դողը՝ սուլող քամիին դիմաց, վտակին երազուն մրմունջը՝ գայլախաղներու վրայ, սոխակը որ կը դայլայլէ, սէրը որ կ՚ուլայ, հոգին որ կը հալի, կեանքը որ կը խուսափի՞ . . . : Ու սիրեցինք մենք վինքը, մելամաղձութեան այդ տխրանոյշ զաւակը.

գի մե՛րն էր այն, մեր հոգիին ազնուագոյն մասը, իր արցունքով լացինք, իր ցաւերով ախտեցանք, իր անուշքով երազեցինք ու իր շնչով ոգեցանք։ Այդ կեանքը, որ մեր ամենուս կեանքը եղաւ, հրեշէն ասուպի նման սահելով աչխարհի հորիզոնէն, իր ետև կը թողու անհուն պարապ մը։ Վերջացող դարը՝ յաջորդին աւանդելու արուեստագէտ հայ հանճար մը չունի։ Աբեղեան երաժշտութիւնը Զուհաճեանի հետ գերեզման կը մանէ...։

Իզմիր, ուր էրկու տարիէն աւելի ապրեցաւ Զուհաճեան, արդէն քանիցս իր բեմին վրայ առիթ ունեցած էր գնահատել Հայ Մաէսթրօին երաժշտական տաղանդը, որ նոյն իսկ Եւրոպացւոց հիացում կ'ազդէր։ Երբ դէպքերու բերմամբ Յունիոյ ամիսնեը նետուեցաւ նա, արդէն իր հմայքը կազմուած էր։ Բայց պարագաներու ճախող հետևանքով՝ ստիպուեցաւ իր հին փառքին մէջ կզպհացած տպրիլ։ Կարծես ինքն իսկ կզդար իր աստղին խաւարիլը, կը լքուէր։ և իր արժանիքին գիտակցութեամբ դառնացած արուեստագէտը՝ ա՛լ հեղնական ժպիտ մը աունէր կեանքին համար. եֆէշէնէր օբէրէթը, զոր իր բարեկիամաց թախանձանքին դիմանելով՝ ձեռք զարկեր էր յօրինելու, կիսկատար կը մնայ իր մահուամբ։ «Հայր ծերի եռամայն խըմբերգը, աղջկանց Որբանոցի խնամակալութեաց ուզուեալ Ջեզը, Ս. Հռիփսիմեան վարժարանի նախկին հիմնադիր Տիկին Հռիփսիմէ Կոստանդեանի նուիրուած երգը, ինչպէս նաև Փաթը Թաֆնըը մը՝ իր վերջին երկերն եղան։ Իր օրապահիկը ճարելու համար ստիպուած էր Եւրոպական ճայնադրութեան պատ տալ տեղւոյն օրիորդաց վարժարանի սանուհիներուն, և դաշնակի քանի մը դասեր աւանդել Հայ ընտանիքներու մէջ։ Սակայն առողջութիւնը զգալի կերպով կը խանգարէր. ձմրան վերջին ցուրտերը մանաւանդ՝ սաստիկ նեղեցին զինքը, և ստիպուեցաւ ամսէ մ'աւելի անկողին մնալ, երբ քաղցկեղի հիւանդութիւնը իր բոլոր սաստկութեամբ երևան եկաւ։ Տեղւոյն Հայազգի բժիշկներէն Տ. Սպարթալի, Ա. Ճէլէպեան և այլք անձնուիրաբար գործածեցին զինք փրկելու համար մահուան ճիրաններէն, Բայց արուեստին բոլոր հնարքները ի դերև եկան։ Ա'լ ամեն յոյս կարուած էր, երբ ինք սարսիկեան համբերութեամբ մօտալուտ մահուան կսպասէր։ Յատկապէս խնդրեց զինք խնամող երիտասարդներէն՝ որ իր յօրինած մեներգական քայլերգը նուագեն դագաղին առջևէն։ Հեռագիրէ իր բանականութիւնը մթագնեցաւ և ա՛լ ո՛չ ոք կր ճանչնար. երբ ամսոյս 10ին, առաւօտեան ժամը 4ին ապրելէ դադրեցաւ։

Սակայն օր առաջ խնամակալութիւն մը կազմուած էր Աբրապեան, Եսայեան և Պագրճեան տիկիններէն՝ հիւանդին պէտքերը հոգալու համար։ Աղքատախնամ Ընկերութեան ազնիւ երիտասարդք՝ իրենց վրայ առին այդ հոգը և մինչև վերջին չունչը՝ չհեռացան հիւանդին քովէն։ Մահուանէ անմիջապէս ետք՝ հայերէն և ֆրանսերէն լեզուաւ ժահազդներ ցրուեցին քաղաքիս մէջ և ամեն կարելի եղած պատրաստութիւն տեսան՝ հետևեալ օր վայելուչ շուքով յուղարկաւորութիւն մը կատարելու համար։ Եւ հարկ է ընդհակառակն խոստովանիլ թէ այդ երիտասարդք եռանդուն անձնուիրութեամբ կատարեցին իրենց պարտքը, հանգուցելոյն յիշատակին նուիրելով փառահեղ շուք մ՚որուն նմանը մեծափառթամ կրեսոսներու համար իսկ չռայլուած չէր։

Հետևեալ առաւօտ ժամը 11ին յուղարկաւորք խումբ խումբ կը դիմէին հանգուցելոյն բնակած փողոցը, որ ծայրէ ծայր լեցուած էր բազմութեամբ։ Պահակներ դրկած էին Ընթերցատան և Աղքատախնամ Ընկերութեան անդամք, հանգուցելոյն Կոզակիցն, Որդին, Տիկ. Ա. Զուհաճեան, Լօրտիկէթ Պալեոզեան, Ուսուցչական մարմինը, Հոխիս. սանուհիք, Սմբատ Քէսէճեան, Տիկ. Գոհարիկ Վ. Գալէա, Վիրգինէ Գարագաշ, Կարապետ Ստեփանեան, Տէր և Տիկ. Յովհաննեան, Յակոբ Մուրատեան։ Պաշտօնապէս ներկայացած էին Ուսուցչական խումբը՝ Տեսուչ Սարըեան էֆ.ի հետ, աղջկանց որբանոցի սանուհիք իրենց տեսչին հետ, Մանկապարտէզի տեսուչ Պ. Կ. Պալապան, Ալիանս Իսրայէլիթի Տեսուչն և ուսուցիչք քաղքիս նուագածուաց ընկերութիւնք, Հայ և օտար մամլոյ ներկայացուցիչք, վաստակաւոր և վիքթօր Գալէայի նուագածուաց ամբողջ խումբը։

Դագաղը չրջապատեցին սգակիր երիտասարդաց խումբը (Հայ Ընթերցատան և Աղքատախնամ Ընկերութեան անդամք) և ուսուցիչք· իսկ սգոյ ծածկոյթը կրեցին Մ. Մամուրեան, Յ. Փափազեան, Յ. Խիւլիքեհեան և Պ. Պագրճեան։ Եւ մինչ նուագածուք մեռելական քայլերգը կը նուագէին, դագաղը, որու կը հետևէր Պ. Ս. Զաքրեան՝ բարձիկի վրայ բռնած Սաֆոֆրէ և Ակրիճի ու Արեգական պատուանշանները, ոսկեզօծ կաթքի մէջ զետեղուած, սկսաւ ծանր ծանր յառաջանալ, առջևէն և ետևէն ունենալով յուղարկաւորաց հոծ բազմութիւն մը։ Պահ մը փողոցին անկիւնը կանգ առաւ, ուր Ամերիկեան վարժարա-

նէն երկրիս թաւիօրին լուսանկարը առնուեցաւ։ Հոն յարգական դիրքով չարուած էին Մանկապարտէզի սանիկները, որոց սովորաբար խնդում երեսը մռայլած կր։ Թաւիօրը դէպի ձախ դարձաւ՝ քերելով Հռիփս. վարժարանը։ Բայց ինչո՞ւ դուռ և պատուհան դոցուած. ո՞ւր են սանուհիք, ինչո՞ւ չեն իջներ վերջին յարգանքը մատուցանել իրենց սիրեցեալ ուսուցչին, որու անչընչացած մարմինը կ'անցնեն ահա դագաղի մէջ տարածած. միթէ անդա՞յ են։ —Ո՛չ, ո՛չ. դասարաններու մէջ փակուած՝ իրենց վիշտը կը յայտնեն արտասուօք։

Դագաղը անցնելով Որբանոցին առջևէն մտաւ Հայնոցին կեդրոնը և ապա մեծ պողոտան զարնելով՝ առաջնորդուեցաւ Ս. Սահակեան եկեղեցին։ Առաջնորդ հայրը բացակայ էր՝ տեղարուեան պատճառաւ։ Հոն Պ. Ի. Որբերեան դագաղին վրայ սրատաշարժ դամբանական մը կարդաց, դրուատելով հանգուցեալին տաղանդը և ողբալով անոր կորուստը։ Յուզումնալից էր դրուածը, յուզմամբ կարդաց Ճառախօսը և յուղեց ժողովուրդը։ Պահ մը դագաղը եկեղեցւոյ պարտէզը հանգչեցաւ. հոն մասնաւորապէս կանչուած լուսանկարիչ՝ մը Զ. Ճախաճեանի մարմինը չրջապատող երիտասարդաց պատկերը առաւ։ Ապա յուղարկաւորք դիմեցին ի գերեզմանատուն, ուր Պատ. Տնտեսական Խորհրդոյ կողմէ յատկապէս նուիրուած գերեզմանատեղւոյն մէջ երիտասարդք իրենք թաղեցին ողբացեալ Ճուխաճեանը զոր հօր պէս կը սիրէին։ Հոն՝ գերեզմանին վրայ ուխտեցին տարեկան ուխտագնացութիւն մը հաստատել՝ թարմ պահելու համար անոր յիշատակը, և կանգնել փառաւոր չիրիմ մը՝ արժանի մեծ արուեստագէտին անուան և փառքին։

Ս. Տ.

ԸՆԿԵՐԱԿՑԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐՔ

Ցագքիս այլ և այլ ազգային բարեգործական և կրթական ընկերութեանց՝ տարեմուտի առթիւ, համարատուութեան ժամն հնչած լինելով՝ արդէն մի քանիներ իրենց տարեկան Տեղեկագիրները հրատարակած են՝ Ագգ. Տնտեսական խորհրդոյ կողմէ վաւերացնել տալով, վաւերացում՝ որ անհրաժեշտ է մանաւանդ Հալէպեկիներու ճշդութեան ի վկայութիւն, և որ ներ-

կայ Պատ. Քաղաքական ժողովոյ անօրէնութեամբն անշուշտ, նոր մուտ գտած կ'երևի մեր մէջ, ընկերութիւններն, ինչ անուամբ որ կազմուին, իրաւամբ նկատուելով իբրև վարչութեան հակոչռնեան ներքև գործող պատասխանատու մարմիններ։

Արդէն՝ մեղ հասած լինելով միայն Ազգատախանամ Ընկերութեան և Հայ ընթերցատան Տեղեկագիրները, պարտ կ'համարինք անոնց պարունակած հաշուական և այլ գործողութեանց վրայ համառօտ խօսիլ, մեր կողմէ մի քանի դիտողութիւններ ընելով։

Եւ նախ՝ նշանակութեան արժանի է,

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐՆ

Ազգապահնամ Ընկերութեան 2ր չրջանի 1897 – 1898

որու մէջ ընկերութիւնն, որ 1896 Յունվար 1 ին հաստատուած է, վերստին կ'բացատրէ իր նպատակն, այս է՝ ապրուստի միջոցներէ զրկուած եղբ. ազգայիններու նեղութիւնը եւ պարտ է ըսել որ Ընկերութիւնն ամենայն խղճմտութեամբ և աշխատութեամբ կատարած է իր բարեսիրական փափուկ պաշտօնը մի տարուան մէջ 100 է աւելի տառապելոց ձեռնտու գտնուելով, Ոմանց զուտ դրամական նպաստ, այլոց ուղևորութեան և բնակութեան ծախք, չատերուն տուրևառի ու արհեստի համար քիչ չատ դրամագլուխ վոխ տուած և գործիք հայթայթած է, մի քանիներուն անհրաժեշտ ուտեստ բաշխած է, և այսպէս միայեալ չքաւորութեան, թշուառութեան և անգործութեան դարման տանելու համար՝ իր միջոցներուն ներածին չափ, աշխատած և իր տնտեսագիտական ոգւով մանաւանդ դատարկապորտութեան առաջն առնելու նպատակաւ ի գործ դրած չանքն ընդհանրապէս յաջողութեամբ պսակուած է։

Այս Տեղեկագրէն առթիւ՝ չենք վարանիր բնաւ կրկնելու, որ եթէ կայ ընկերութիւն մ'որ տարնապարհից պարագաներու մէջ իրապէս գործնական նպատակի մը ծառայած է, և ոչ միայն նիւթապէս այլ բարոյապէս չքաւորին զգացուցած է՝ թէ ազգմոլեան՝ լոկ ապիկարն, անկարողն, անգամալոյծն ու անտերունչ հիւանդն իրաւունք ունի, և թէ յեղակարծ թշուառութեան ենթակայ դտնուող այլ ձեռքն ու ոտքը բռնող ա և է անհատ պարտաւոր է վերջապէս իր աշխատութեան մէջ մնտռել ու գտնել իր օրապահիկն ժամանակաւոր օժանդակութե-

նէ օգուտ քաղելով, այդ Ընկերութիւնն է Ազգատանաման, որ իրաւամբ՝ իրրև աշխատութեան գործիք կամ դրամագլուխ ընծեռած օգնութիւնն՝ ետ պահանջած է՝ ըստ որոշեալ պայմանի, և մաս առ մաս ստացած և ստանալու վրայ է։

Եւ աւելի զարմանալին այս է, որ Ազգատանաման այս տարի չէ ուզած ծանրանալ ուղղակի Արդոյ Հասարակութեան քրսակին վրայ հանգանակութեան դիմելով, այլ միայն իր մէջն հաւաքած բաժիններէ, կամաւոր նուէրներէ, գանձանակի և եկեղեցւոյ պնակէ գոյացած հայոյթներով գոհ եղած և լուիկ մնչիկ իր գործը կատարած է։ Արդ՝ հաշուեկշռի նայելով այդ մասից գումարն է 22.549, իսկ ելից գումարը կ'կազմէն փոխատրուած նպաստներ 4154 ղրչ. (մէճիտան 55 էն) այլ և այլ անձերու ողորմութիւններ 15,552, մանր մունր ծախքեր, 253, որոց աւելցնելով պատրաստ դրամն 2,608, բոլորը կ'հաւասարի մասից գումարին։

Աւելորդ է ըսել, որ արդի պատրաստ գումարով Ընկերութիւնը չկրնար արդիւնապէս բոլորել իր նոր շրջանն՝ բարեգործական յարաճուն պիտոյից յետին ժլատութեամբ հոգ տանելով անգամ, և հետևապէս հարկ անհրաժեշտ է դրամական օգնութիւն հայթայթել Ընկերութեան։ Ուստի՝ համեստօրէն հայ բարեսէր Հասարակութեան ողորմասէր ոգւոյն կրչուիմ կ'ընէ՝ որու այնքան յօժարութեամբ և առատաձեռնութեամբ պարտ է որ պատասխանեն սերտինք, որքան որ Ազգատանաման մեծ ծառայութիւն մը կ'մատուցանէ անգործութեան յոռի սովորութիւնն և մուրոդութեան ախտը հետզհետէ բառնալու ջանալով անձնուիրաբար Հասարակութեան ծոցէն, անձնուիրութիւն՝ որ արդարև քաջալերութեան և սրտագին ընդհակալութեան արժանի է։

* * *

Երկրորդ՝ կ'ներկայի մեզ,

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ՀԱՅ ԸՆԹԵՐՑԱՍՏԱՆ

1897

որու 28 տարուած շրջանի երկարատև կեանքն միայնուն ապացոյց մ'է ստացած անհրաժեշտ կարևորութեան Արդոյ Հասարակութեան առջև։ Հետևապէս մեր կողմէ ոչ խրատ և ոչ յորդոր տալու պէտքը կ'զգանք այդ հաստատութիւնը ազդովին

կանդուն և զարգացուն վիճակի մէջ պահելու պարտաւորութեան վրայ, քանի որ Իշմիրի ազգայնոց մտաւորական յառաջացման և պատուոյ զգացման հետ կապուած է։

Տնօրէն Խորհուրդը կ'աւետէ իրեն Ընթերցատան գոյութեան նոր ապահովութիւն, վերյիշելով ընծէն ազատիլն և հաստատ չէնքի մը ափրանալը, ի հարկէ՝ ուսումնասէն և եռանդուն երիտասարդութեան մ'անխոնջ ջանից և յարատև ճգանց շնորհիւ։ Կ'գովենք այդ եռանդն և կ'մաղթենք որ՝ չինուածեան առթիւ եղած պարտուց ընծէն լիովին ազատի, և հետզհետէ գրադարանին հետ մօտացնէ ընթերցողներու թիւն և հասոյթից աղբիւրներն՝ որ անտարակոյս չպիտի պակսին եթէ Հայ Հասարակութենէ Թոքմաքեան մաս մ'երբեմն ալ Հայ Ընթերցատունն յամախէ և դարեջրի տեղ կենաց ջուրը խմէ։ Վասն զի՝ Հայ Ընթերցատունը դրամական մեծ պետքեր ունի և իր Հաշուեյոյին նայելով 9000 դրշ.ի ելք ու մուտք մը՝ չատ աղքատիկ հաստատութեան և սահմանափակ ուսումնասիրութեան և քաջալերութեան դաղափարը կ'տայ։

Ուստի՝ յուսալի է որ Հայ Հասարակութեան ընթերցասէրը մասն, (և ինչու՞ ամենքը չլինին) նոր մղում մը տալու համար այդ Կրթական հաստատութեան, պիտի ձեռնտու գտնուի նորընտիր Տնօրէն Խորհրդին՝ կարգ մ'անտարբերներու ուսումնասիրութեան և առաստասրութեան օրինակ հանդիսանալով։

Տնօրէն Խորհրդոյ նորընտիր անդամներն են, ինչպէս նաև Աղքատախնամ Ընկերութեան,

Ընթերցատան

Պրոք. Տիրան Գասպարեան,	Ատենապետ
Նիկողոս Ագթարեան,	Ատենադպիր
Յովհաննէս Մ. Ոսնճեան,	Գանձապետ
Յովհաննէս Ահարոնեան,	Թանգարանապետ

Աղքատախնամ Ընկ.

Յովհաննէս Էլմասեան,	Ատենապետ
Տիրան Գասպարեան,	Ատենադպիր
Երուանդ Պ. Կիւրինեան,	Գանձապետ
Սերովբէ Քիւրքճեան,	
Սիմոն Պարսիզպանեան.	

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ս. ՍՄԻՄԼՈՑ

Ձմիրլի համար	տարեկան	3 1/2	ոսկ. ղճճ.
» » Վեցամսեայ		2	» »
Ազգ վարժապետներու	»	2 1/2	» »
Ֆ. Պօյաճեան եւ Փոքր Ասիոյ	»	4	» »
» » »		2	» »
Ազգ. վարժապետներու	»	3	» »
Թուռապտանի համար	»	8	րուպլի ընդ.
» » »		4	» »
Եւրոպայի »	»	17	ֆրանկ
» » »		8 1/2	»

ԿԱՆԽԻԿ ՎՃԱՐԱԿԻ

Հասցէ՝

Մ. Մամուրեան — ԻԶՄԻՐ

M. Mamourian — Smyrne

ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՔ

ԿՊՕԼԻՍ —	Մեծ. Ամբատ էֆ. Պարեհան. Գալաթիէ խան թիւ 16 Պաճնէ Գափու
ՄԱՂՆԻՍԱ —	Մեծ. Մկրտիչ էֆ. Էրկանեան
ԻՕՏԷՄԻՇ —	Մեծ. Տիրան էֆ. Պէնուկլեան
ԱԱՄՍՈՆ —	Մեծ. Նշանեան էֆ. Մուրատեան
ԵՐԻԶԱ —	Մեծ. Տիգրան Տէր Պետրոսեան
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ —	Գեր. Տ. Յովհաննէս Եպիս. Խապայեան
ԳԱՀԻՐԷ —	Մեծ. կարապետ էֆ. Դաւթարպեան
ՄԱՆՉՈՒՔԷ —	Մեծ. Տիգրան վ. Պապիեան
ՌՈՒՍՉՈՒՔ —	Մեծ. Գասպիկ եֆ. Տէօմէնեան
ՊՕՍՓՕՐ —	Մեծ. Տիրան էֆ. Թաշճեան
ԲԱՀԻՐԻԺ —	Մեծ. Տօք. Փաշեան
ԱՏԱՆԱ —	Մեծ. Յակոբ Տ. Պօղոսեան
ՀԱԼԷՊ —	Մեծ. Յովհաննէս էֆ. Թիւթիւնճեան
ՍԱՎԱՋ —	Մեծ. Մինաս էֆ. Խապիրեան
ԻՕՏՈՍՓՕ —	Մեծ. Յակի էֆ. Ժամհարթոնեան

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՉԱՅՆԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ

Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻ

ԵՌԱՉԱՅՆ ԵԳԵՑՈՂՈՒԹԻՒՆ

վաւերացեալ

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԷՆ

Չայնագրեց

ԼԵՈՆ ՉԱԼԱՖՓԵԱՆ

Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻ ԵՌԱՉԱՅՆ ԵՐԳԵՑՈՂՈՒԹԻՒՆԸ Մամլոյ տակ լինելով՝ ամեն անգամ որ ունենալ կ'փափաքին, կը խնդրեն որ հաճին դիմել ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԸ, յիշմիր և այժմէն յայտնել թէ քանի օրինակ կուզեն ունենալ սոյն եռաճայն երգեցողութենէն, փոխարէնը կանխիկ ղրկելով, որովհետև սակաւաթիւ պիտի լինին արտագրելի օրինակները։

Գինն 1 մէնիտ արծաթ

Մամուրեան Տպարանի մէջ կը տպուին Հայկական ձայնագրելով եկեղեցական եւ թէ զանազան երգեր խիստ դիւրանամուխով եւ գունագեղ պայմաններով, տպագրելի գործեր ուզողք կրնան դիմել հետեւեալ հասցեով։

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ—*Իզմիր*
M. MAMOURIAN—*Smyrne*

Hon. Rédaction